

This is the **published version** of the bachelor thesis:

Abril Perez, Ana; Moya Vázquez, Maria del Mar, dir. Gènere i psicomotricitat : una revisió sistemàtica sobre l'impacte dels estereotips de gènere en el cos dels infants. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2024. (Grau en Educació Infantil)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/298786>

under the terms of the license

GÈNERE I PSICOMOTRICITAT:
UNA REVISIÓ SISTEMÀTICA SOBRE L'IMPACTE
DELS ESTEREOTIPS DE GÈNERE EN EL COS
DELS INFANTS

Treball Final de Grau

Autora: Abril Pérez, Ana
Grau en Educació Infantil

Tutora: Moya Vázquez, Maria del Mar
Departament de Didàctica de l'Expressió Musical, Plàstica i Corporal

Facultat de Ciències de l'Educació
03/06/2024
2023-2024

Resum: El fet que els nens, des d'etapes primerenques, es mostrin més àgils i actius, que prefereixin jocs de força, moviment i competició; respecte a les nenes, les quals expressen jocs i actituds més tranquil·les i femenines; es deu en gran part als rols i estereotips de gènere que afecten la societat. Per tant, aquest treball ha partit de l'objectiu de comprovar quina literatura científica existeix sobre l'impacte dels rols i estereotips de gènere en l'expressió corporal, el desenvolupament psicomotriu i el joc dels infants menors de sis anys. S'ha portat a terme una metodologia d'investigació fonamentada en la documentació bibliogràfica; la qual ha partit d'un paradigma interpretatiu, una perspectiva empírica i un caràcter qualitatiu. Gràcies a aquesta, s'ha constatat l'existència d'un gran consens a escala internacional sobre que els estereotips de gènere, arrelats en el context sociocultural, comencen operant des de la infància i comporten un gran impacte tant en l'expressió corporal dels infants, com en les seves habilitats psicomotrius i preferències de joc; la qual cosa limita i condiona la vida i oportunitats d'aquests. Finalment, aquests resultats revelen importants implicacions educatives que s'han de tenir presents per a garantir una bona coeducació.

Paraules clau: *Expressió corporal, gènere, desenvolupament psicomotriu, joc, psicomotricitat, coeducació, rols, estereotips.*

Resumen: El hecho que los niños, desde etapas tempranas, se muestren más ágiles y activos, que prefieran juegos de fuerza, movimiento y competición; respecto a las niñas, las cuales expresan juegos y actitudes más tranquilas y femeninas; se debe en gran parte a los roles y estereotipos de género que afectan la sociedad. Por lo tanto, este trabajo ha partido del objetivo de comprobar qué literatura científica existe sobre el impacto de los roles y estereotipos de género en la expresión corporal, el desarrollo psicomotriz y el juego de los niños menores de seis años. Se ha llevado a cabo una metodología de investigación fundamentada en la documentación bibliográfica; la cual ha partido de un paradigma interpretativo, una perspectiva empírica y un carácter cualitativo. Gracias a esta, se ha constatado la existencia de un gran consenso a escala internacional sobre que los estereotipos de género, arraigados en el contexto sociocultural, comienzan operando desde la infancia y comportan un gran impacto tanto en la expresión corporal de los niños, como en sus habilidades psicomotrices y preferencias de juego; lo cual limita y condiciona la vida y oportunidades de estos. Finalmente, estos resultados revelan importantes implicaciones educativas que se deben de tener presentes para garantizar una buena coeducación.

Palabras clave: *Expresión corporal, género, desarrollo psicomotriz, juego, psicomotricidad, coeducación, roles, estereotipos.*

Abstract: The fact that boys, from an early age, are more agile and active, preferring games of strength, movement and competition, compared to girls, who express quieter and more feminine games and attitudes, is largely due to the gender roles and stereotypes that affect society. Therefore, this work has started from the objective of checking what scientific literature exists on the impact of gender roles and stereotypes on body expression, psychomotor development and play in children under six years of age. A research methodology based on bibliographic documentation was used, which was based on an interpretative paradigm, an empirical perspective and a qualitative character. Thanks to this, it has been found that there is a large international consensus that gender stereotypes, rooted in the socio-cultural context, begin to operate from childhood and have a great impact on children's bodily expression, psychomotor skills and play preferences, which limits and conditions their lives and opportunities. Finally, these results reveal important educational implications that must be taken into account in order to guarantee good co-education.

Key words: *Body expresion, gender, psychomotor development, play, psychomotricity, coeducation, rols, stetereotypes.*

ÍNDEX

1. Introducció i Contextualització	3
2. Objectius d'Investigació	5
2.1. Objectiu General	5
2.2. Objectius Específics	5
3. Fonamentació Teòrica	6
3.1. Diferències entre Sexe i Gènere	6
3.2. Identitat de Gènere	7
3.3. Corporeïtat i Expressió Corporal	8
3.4. Formació de Rols i Estereotips de Gènere	9
3.5. Psicomotricitat des de l'Intervenció Educativa	10
4. Metodologia	12
4.1. Procediment de Revisió Bibliogràfica	12
5. Resultats	15
6. Discussió de Resultats	26
7. Conclusions	30
8. Fonts bibliogràfiques	32
9. Annexos	37
9.1. Annex 1. Taules de resultats ampliades	37

1. Introducció i Contextualització

Al llarg de la meua escolaritat i experiència personal, he pogut anar vivenciant com els moviments psicomotors dels nens eren més àgils i vigoritzats respecte als de les nenes; les quals acostumaven a expressar moviments, postures i actituds més tranquil·les, febles i femenines. Això situava aquestes en una posició d'inhabilitat, especialment en les classes de psicomotricitat. De la mateixa forma, no és estrany observar com el joc d'un nen no és el mateix que el d'una nena. Segons la meua percepció, aquestes sovint prefereixen jocs més tranquils, dedicats a la cura i a la preocupació pels ideals estètics; mentre que els nens prefereixen jocs més actius, basats en la competició, l'acció i la força física.

Així mateix, a mesura que els infants van creixent i van arribant a l'edat adulta, totes aquestes diferències es tornen més apreciables, obtenint com a resultat la normalització de què els nens són, biològicament, més forts, ràpids i àgils que les nenes. Tal com assenyala Lesbegueris (2021), aquestes diferències "es traslladen a l'esbarjo i a les classes d'Educació Física, on la corporeïtat es presenta d'una forma diferent a través dels jocs i les activitats pre-esportives" (p. 254). En aquest sentit, la mateixa autora (2021) evidencia que, a conseqüència d'aquest fenomen, són les nenes qui sofreixen "l'aïllament, la burla i la desorientació" (p. 255); ja que generalment, són les últimes a ser escollides per a jugar.

Des de la perspectiva de les manifestacions corporals, la dona s'ha vist històricament com una figura sensible, feble i menys capaç que l'home, tot i que tal com s'investigarà en aquest treball, això no és casualitat. Ens trobem davant d'una societat altament afectada pels rols i estereotips de gènere, que propicia que no només es normalitzin aquestes diferències de gènere des d'edats primerenques; sinó que aquestes siguin reproduïdes dia a dia a través dels seus discursos implícits. Aquestes, responen a una multitud de lògiques hegemòniques que classifiquen, desvalisen, limiten i condicionen la vida de molts individus, especialment en el gènere femení i altres gèneres no binaris.

Es tracta d'un fenomen culturalment tan arrelat socialment que, fins i tot a les escoles, passa totalment desapercebut. Aquestes addicionalment, d'acord amb Pateti, sovint "reproduïxen d'una manera poderosa una pedagogia on la desigualtat entre els gèneres és reforçada dia a dia a través de les seves activitats, del seu discurs, especialment quan s'avaluen, es qualifiquen (o desqualifiquen) les habilitats i destreses dels estudiants". (2007, p. 456). La mateixa autora emfatitza que: "A l'escola, l'educació física amb freqüència assumeix un esbiaix esportista, amb èmfasi en el rendiment, la qual cosa provoca una situació d'exclusió i negació de les potencialitats de la majoria dels nens i nenes" (2007, p. 456). Per tant, és rellevant fer esment que l'escola com a sistema de socialització i com a mitjà pel desenvolupament dels individus, té un paper essencial en tenir present aquest paradigma com a clau per a construir una educació sustentada en valors d'equitat i coeducació.

Les preguntes que es llicen, doncs, d'acord amb el títol d'aquest treball, són les següents: Quines implicacions tenen els rols i estereotips de gènere sobre el cos de l'infant? De quina manera l'afecten? Aquest treball escaparà de teories essencialistes que normalitzen i limiten les diferències entre nens i nenes a factors innats i biològics; per fer un pas més enllà. Des d'una perspectiva feminista, es pretén l'objectiu de portar a terme una minuciosa recerca bibliogràfica per a conèixer quina literatura científica existeix sobre l'impacte dels rols i estereotips de gènere tant al desenvolupament psicomotor, com a l'expressió corporal dels infants menors de sis anys i a la seva activitat lúdica. Així, la resposta aquest objectiu em permetrà tenir constància, primerament, sobre en quin punt es troba la recerca científica internacional sobre aquest paradigma i, alhora, identificar acords, desacords i llacunes en el tema per a poder així extreure conclusions crítiques i argumentades. A partir d'aquest punt, podré conèixer, en primer lloc, si els estereotips de gènere afecten el desenvolupament psicomotor dels infants i de quina manera, és a dir, si les habilitats motrius (de tipus gruixudes i fines) es veuen afectades; i si es desenvolupen de

forma diferent, o no, entre nens i nenes. En segon lloc, podré constatar si d'igual forma, aquests estereotips es fan visibles en l'expressió corporal dels infants, limitant i condicionant el seu moviment, postures, formes de desplaçaments i gestos; la qual cosa té estreta relació amb el desenvolupament de la seva corporeïtat i identitat de gènere. Finalment, es podrà comprovar com els estereotips de gènere operen en l'activitat lúdica infantil, manifestant-se a partir de les preferències de joc, així com en les inclinacions cap a uns jocs que requereixen una expressió corporal diferenciada.

Paral·lelament, a continuació s'hi exposen les competències que es preveuen assolir com a resultat d'aquesta investigació. Aquestes són algunes de les quals es contemplen a les assignatures ofertes en el grau d'Educació Infantil en la Universitat Autònoma de Barcelona i, per estar relacionades amb la temàtica d'aquest treball, s'hi estimen les següents:

- “Aplicar la perspectiva sociològica a l'anàlisi de la realitat educativa i dels diferents contextos socials” (UAB, 2024a, p. 1).
- Comprendre els factors de desigualtat social i els seus efectes sobre l'educació i el rendiment escolar, amb especial referència a les desigualtats d'origen social i a les desigualtats de gènere (UAB, 2024a, p. 2).
- “Actuar en l'àmbit de coneixement propi avaluant les desigualtats per raó de gènere/sexe” (UAB, 2024b, p. 1).
- “Actuar amb responsabilitat ètica i amb respecte pels drets i deures fonamentals, la diversitat i els valors democràtics” (UAB, 2024b, p. 1).

Tenint en compte aquestes idees, al llarg d'aquest treball, es contempla un primer apartat que detalla els objectius sota els quals partirà la investigació en la seva globalitat. Seguidament, s'hi exposa una Fonamentació Teòrica que conceptualitza alguns continguts claus relacionats amb el tema objecte d'estudi; aquests serviren per a emmarcar la investigació. A continuació, s'hi exposen els criteris dels quals partirà la metodologia; una metodologia sustentada en una revisió bibliogràfica exhaustiva de tipus interpretatiu, amb perspectiva empírica i partint del paradigma qualitatiu. També es redacta el procediment seguit amb la idea d'obtenir uns resultats òptims, adequats i de qualitat. Tot allò, ha permès esclarir els principis més rellevants entorn del tema proposat a partir d'analitzar, descriure, comprendre i interpretar la realitat per finalment, donar resposta als objectius; apartat que comprèn la Discussió de Resultats. La culminació del treball radica en l'apartat de Conclusions, en què es reflexiona críticament sobre les troballes trobades al llarg de la investigació, a més de quines implicacions educatives comporten. També es raona críticament sobre de quina manera els objectius han estat assolits; així com, sobre el nivell d'assoliment de les competències del grau plantejades. Per acabar, es plantegen algunes idees com a prospectiva de futur i algunes possibles línies de continuïtat en la recerca.

2. Objectius d'Investigació

Tal com s'ha expressat, en aquest estudi es pretenen una sèrie d'objectius que guiaren la investigació i que estan estretament relacionats amb el paradigma exposat anteriorment. Aquests són:

2.1. Objectiu General

Comprovar quina literatura científica existeix sobre l'impacte dels rols i estereotips de gènere en l'expressió corporal, el desenvolupament psicomotriu i les preferències de joc dels infants menors de sis anys.

2.2. Objectius Específics

- Analitzar com poden influir els rols i estereotips de gènere en l'expressió corporal de nens i nenes menors de sis anys.
- Explorar com els estereotips de gènere poden afectar el desenvolupament psicomotriu dels infants des d'edats primerenques.
- Examinar les diferències de gènere que es poden donar des de l'activitat lúdica infantil.

3. Fonamentació Teòrica

Prèviament al procediment de recerca de fonts documentals, es considera important definir les idees base sobre les quals s'emmarcarà aquesta investigació. En aquest apartat es pretén, per tant, proporcionar una idea globalitzada i fonamentada, sustentada en diverses perspectives d'estudi, sobre alguns dels conceptes més rellevants que tenen a veure amb el tema en qüestió.

3.1. Diferències entre Sexe i Gènere

Per començar, s'analitzaran les diferències que operen entre els conceptes de sexe i gènere perquè es considera que entendre la divergència entre aquests ajudarà a tenir constància de molts dels processos que interactuen entorn aquests, els quals són crucials per entendre el context d'aquest treball.

Tal com evidencia Morales (2020, p. 12), "per a definir el gènere científicament hem de vincular-lo al sexe: El sexe és la part biològica del gènere i aquest la part cultural del sexe". És a dir, segons l'American Psychological Association (APA, 2015, p. 450), citat per Morales (2020, p. 3-4): el "sexe usualment refereix als aspectes biològics de ser mascle i femella, mentre que el gènere implica als aspectes psicològics, conductuals, socials i culturals de ser mascle i femella". S'entén que la variabilitat de sexe és una condició purament innata, somàtica i estàtica (Sánchez, 2020) que es forma des del ventre maternal (Brown et al. 2020). És a dir, segons Brown et al. (2020, p. 2): "Sexe biològic es refereix a les categories de dona i home determinades per cromosomes, hormones i genitals"; la qual cosa fa que a escala física, fisiològica, anatòmica i reproductiva, hi hagi diferències evidents entre sexes (Guitart, 2021).

Per altra part, el gènere, fa referència a característiques dinàmiques, subjectives i performatives que la societat construeix des del naixement de l'individu en funció del seu sexe i que estarà influenciat pel seu context sociohistòric i cultural (Bonilla i Carvajal, 2020; Sánchez, 2020). Dit d'una altra manera, es tracta del conjunt de creences i conceptes que la societat elabora prenent com a base les qüestions biològiques del sexe (Bonilla i Carvajal, 2020). Una altra idea la trobem en Wood i Eagly (2002); extret de Brown et al. (2020, p. 2), que ressalta que el gènere contempla "significats que les societats i els individus inscriuen sobre les categories d'home i dona". A més, s'ha de tenir present que el gènere, al contrari que el sexe, no és determinat ni tampoc determinant (Sánchez, 2020). Sánchez (2020) també assenyala que una característica en la qual coincideixen els termes de sexe i gènere és que, cap d'aquests dos, són electius; és a dir, la persona no escull en cap cas quin sexe o quin gènere pot "tenir" o "representar".

Tanmateix, d'acord amb el psicòleg Stoller (1994, p. 9): "Hi ha també, genèticament parlant, altres sexes, a més del de XX dona i de XY home, hi ha individuals (XO, XXY, XXXY, etc.) que tenen una barreja d'aquests en els seus atributs biològics de sexe". Per la seva part, Sánchez (2020, p. 89-90) comenta que: "en el gènere humà . . . s'agrupen i unifiquen a tots els individus de l'espècie —sense distinció d'home o dona, nen o nena—"; per la qual cosa, "s'admet l'existència d'estats transgènere que poden correspondre's amb estats intersexuals" (Sánchez, 2020, p. 90). Paral·lelament, Brown et al., (2020) també admeten l'existència d'estats transgènere, apel·lant que aquesta categoria binària resulta "problemàtica i incompleta" (p. 2).

Aquesta realitat porta a pensar que les diferències sexuals que es donen entre homes i dones afectades per factors genètics i biològics (com la diferenciació d'òrgans reproductors), resulten escasses per a definir les diferències que es donen a escala global entre ambdós sexes. Diferències tals com comportaments, ideals i, en definitiva, maneres de ser i representar-se (Sánchez, 2020). Ja al segle XIX, figures de la psicologia com Krafft-Ebing i Havelock-Ellis van qüestionar les lògiques tradicionals de sexe-gènere; donant

com a resultat l'explicació de què sexualitat no és només genitalitat, sinó que aquesta va molt més enllà i es troba afectada per múltiples factors biològics, psicològics, socials i culturals (Sánchez, 2020).

Per acabar, en aquest treball es considera important tenir present el concepte de gènere perquè la construcció que fan els éssers humans sobre aquest, comporta grans implicacions en la societat. Guitart (2021) explica que el sexe és la primera categoria de classificació de la vida de l'ésser humà; de forma que aquesta classificació condicionarà la seva vida en funció a allò que la resta espera de la persona. A més, d'acord amb Lesbgueris (2022, p. 119): "El gènere . . . permet pensar les dimensions de poder . . . sociohistòric, que es manifesten a partir de la diferenciació sexuada dels cossos".

3.2. Identitat de Gènere

Continuant amb les idees expressades anteriorment, Stoller (1994, p. 9) esmenta que: "si els termes adequats pel sexe són «home» i «dona», els termes corresponents pel gènere són «masculí» i «femení», els quals són independents al sexe (biològic)". Sojo-Mora (2020, p. 48), emfatitza que "la constitució de les identitats femenines i masculines està mediada per factors que, més enllà de la genètica, es relacionen amb aspectes psicològics, socials i culturals que conformen la identitat".

Segons el Diccionari de la Real Academia Española, la *identidad de género* (identitat de gènere) es defineix com: "Percepció que cada persona té sobre el seu propi gènere, que pot coincidir o no amb el seu sexe biològic" (s.d., definició 1). De forma similar, l'APA, (2015, p. 450), extret de Morales (2020) fa referència al terme d'"autoidentificació" (p. 4) per a definir el procés d'identitat de gènere, que pot ser bé com a mascle, o bé com a femella. Money (1988), extret de Morales (2020) també apel·la a la identitat de gènere com una "experiència privada" (p. 4); entenent que és la vivència interna que guarda l'ésser humà en funció dels "discursos i actuacions dominants" (Sojo-Mora, 2020, p. 47) de la societat. Finalment, l'afirmació d'Amorós, (2000) extreta de Sojo-Mora (2020) ajuda a esclarir millor com funciona aquest procés d'identificació de gènere:

El gènere funciona com una adscripció o una apropiació del que en una cultura determinada s'entén per femení o masculí . . . es tracta del procés mitjançant el qual una representació social és acceptada i incorporada per un individu com la seva pròpia representació (p. 47).

En efecte, s'interpreta que percebre's d'una manera o d'altra comporta una vivència interna de l'ésser humà que s'externalitza a partir d'actituds (formes de caminar, de comportar-se, de parlar, de gesticular); així com en qüestions d'aparença i vestimenta (Sojo-Mora, 2020). Agafant les idees de Butler (2006), Sojo-Mora (2020, p. 47) ressalta que "ser femenina no és un fet natural, sinó una representació cultural creada per un conjunt d'actes imposats pel discurs i mantinguda pels signes corporals, com els gestos, la vestimenta, comportaments, etc."

En relació amb aquestes idees, Hamilton i Dynes (2023) afirmen que: "Les teories del desenvolupament social sobre la diferenciació de gènere postulen que els nens es converteixen en éssers masculins i femenins a través de poderoses forces de socialització" (p. 482); "adoptant així nocions tradicionals de masculinitat i feminitat" (Bussey i Bandura, 1984, 1999; extret de Hamilton i Dynes, 2023, p. 483). Segons assegura Halim i Lindner (2013, p. 2): "Al voltant dels 27 o 30 mesos d'edat, de vegades abans, els nens semblen tenir un sentit rudimentari de la identitat de gènere, demostrat per la capacitat d'etiquetar verbalment el seu propi gènere ("nen"/ "nena").

Finalment, també s'ha de tenir en compte que, tal com presenta Báez et al. (2019, p. 1): "Hi ha persones que s'identifiquen com a dones, altres com a homes i altres que no

s'identifiquen amb cap d'aquestes dues categories, com serien les persones transgènere i totes aquelles englobades en el concepte d'identitats no binàries". Lesbgueris (2021 p. 109) esmenta que: "Podem diferenciar i complicar les relacions entre el sexe biològic, l'orientació de la sexualitat, l'autopercepció genèrica, les expressions, els nomadismes i les manifestacions dels gèneres, que de manera interrelacionada van constituint les identitats sexe-genèriques".

3.3. Corporeïtat i Expressió Corporal

Pensar en la idea d'identitat de gènere com la manera d'externalitzar les pròpies actituds mitjançant el cos (Sojo-Mora, 2020), ens porta a pensar en els conceptes de corporeïtat i expressió corporal. Aquests, a més, es contempen de forma explícita als objectius, per la qual cosa, requereixen ser definits especialment.

Així, per tal d'entendre aquests dos conceptes, es començarà partint de la idea que "la nostra consciència de la realitat es basa en les nostres experiències directes, i totes aquestes passen pel nostre cos", segons afirmen Àguila i López (2019, p. 414); per la qual cosa, el cos "ens constitueix com a persones" (Àguila i López, 2019, p. 413). De forma simultània, Burbano i Tobar (s.d.) parlen del cos com a territori i "com a construcció social" (p. 172), entenent que aquest "cos-territori" (Burbano i Tobar, s.d., p. 172) "és l'escenari de les expressions motrius, que s'expressa i se suporta sobre relacions socials, a més de ser un espai de trobada i de diàleg amb l'altre que permet moure o dinamitzar les pràctiques culturals dels grups socials" (Burbano i Tobar, s.d., p. 172).

Per tant, contràriament als principis sustentats per teories biologistes i mecanicistes en relació amb el cos, la perspectiva psico-corporal (González i González, 2010) fuig de la idea del cos com a matèria orgànica i és aquí on sorgeix el terme corporeïtat. Aquesta s'entén com el "cos físic, cos emocional, cos mental, cos transcendental, cos cultural, cosa màgic i cos inconscient" (Zibiri, 1986, citat per González i González, 2010, p. 176); dit d'una altra forma, "la corporeïtat és la vivència del fer, sentir, pensar i estimar" (Zubiri, 1986; extret de González i González, 2010, p. 176). Una "unitat física i mental, on s'ententeixen les emocions, les passions, els sentits, els sentiments, els símbols i els conceptes" (Burbano i Tobar, s.d., p. 173).

Paral·lelament, per Merleau-Ponty (1975; citat per González i González, 2010, p. 176), "la corporeïtat és fruit de l'experiència pròpia i es construeix a través de l'obertura sensible del cos al món i als altres". González i González (2010, p. 176) també afirmen que: "Naixem amb un cos que es transforma, s'adapta i, finalment, conforma una corporeïtat a través del moviment, l'acció i la percepció sensorial"; "en un horitzó històric i cultural" (Burbano i Tobar, s.d., p. 173).

Segons Venegas, extret de Sojo-Mora, (2020, p. 49) "és a través del cos . . . com té lloc la construcció de la identitat o subjectivitat corporal femenina, mitjançant experiències i pràctiques corporals". A més, el mateix autor al·ludeix a què, el concepte de feminitat té una vinculació directa amb el cos de les dones (Sojo-Mora, 2020, p. 59). Aquesta vinculació amb el cos s'externalitzarà d'una forma o altra, i és a partir d'aquesta on es troba el concepte d'expressió corporal. Andrey i Alfaro (2021) defineixen l'expressió corporal com:

Un llenguatge no verbal de naturalesa universal que permet que el cos a través i per mitjà del moviment s'expressi, es faci present i es comuniqui amb si mateix i entri en relació amb els altres, amb codis corporals com els gestos, la postura, la manera en què es mou, per a fer presència en el món (p. 7).

Una altra definició d'expressió corporal la trobem de la mà de Simbaña et al. (2022): que defineix aquesta com:

Un mitjà de comunicació eficaç natural i espontani on es pot exposar la nostra personalitat permetent al cos alliberar energies que permetrà interactuar amb el mitjà que l'envolta, incrementar la seva imaginació i desenvolupar la seva creativitat sent persones lliures (p. 29).

Per tant, l'expressió corporal materialitzada a partir dels moviments, l'acció, la postura, les gesticulacions i les expressions facials, constitueix una forma de comunicació de l'ésser humà amb l'entorn que externalitza el seu món intern (pensaments, inquietuds, emocions, sentiments, etc.) (Simbaña et al., 2022). Alhora, aquesta representació corporal conforma la corporeïtat dels individus, fent que aquesta es pugui transformar i adaptar-se en el temps en funció de l'entorn i les experiències socioculturals (Paredes, 2003; citat per González i González, 2010, p. 176).

Aquestes dues definicions il·lustren el "caràcter expressiu del moviment" (González i González, 2010, p. 177) que, d'acord amb els principis de Le Boulch (1997) està carregat de subjectivitat (González i González, 2010, p. 177). És a dir, "cada persona construeix el seu propi moviment com a manifestació de la seva personalitat" (González i González, 2010, p. 177) sent resultat "de processos afectius, cognitius i expressius que s'han adquirit a través de la vida" (González i González, 2010, p. 177). Per acabar, l'afirmació d'Arboleda (2010), reflecteix perfectament les idees expressades.

Les expressions motrius, que es manifesten per mitjà del cos, penetren esferes complexes del subjecte i de la col·lectivitat, tenen un arrelament social i la seva lògica interna està lligada als valors que comporta el context social. No només són un reflex de l'entorn sinó que intervenen en les diferents dinàmiques que acompanyen a la societat i a la cultura en què s'inscriuen. Són, doncs, productores i producte. L'expressió motriu tanca conceptes com a cultura-cos-moviment, p. 16).

3.4. Formació de Rols i Estereotips de Gènere

Fins ara s'ha exposat que la construcció del gènere, la identitat i l'expressió corporal en les persones és un procés altament enllaçat a factors socioculturals. Al llarg de la història aquests factors han estat sota el domini d'estereotips i rols de gènere que la societat ha construït i reproduït entre generacions (moltes vegades inconscientment); afectant a totes les persones que conformen les societats, especialment a les dones (Castillo i Montes, 2014). Aquest fenomen propicia que els rols i estereotips de gènere se situïn en el punt de mira de la meua investigació i amb allò, que calgui esclarir.

Els rols de gènere es defineixen com el conjunt d'expectatives que la societat diposita en referència a les tasques, funcions, activitats i comportaments que han d'assumir les persones en funció del seu sexe biològic (Secretaria de las Mujeres [SEMUJERES], 2023; Lesbeguiris, 2014). Els estereotips de gènere són el conjunt estructurat d'idees, qualitats, "representacions simbòliques" (SEMUJERES, 2023, p. 2) i "creences compartides dins d'una cultura o un grup sobre els atributs i característiques que posseeix cada gènere" (Moya, 2003; citat per Castillo i Montes, 2014, p. 1044). Segons Lips (2020) basant-se en Williams i Bennet (1975), alguns dels estereotips de gènere que s'associen a les persones segons sexe des del naixement, són els que es mostren a continuació:

Taula 1. Estereotips de gènere segons sexe	
Dona	Afectuosa, dependent, emocional, encantadora, feble, passiva, sensible.
Home	Agressiu, aventurer, carismàtic, dominant, fort, independent, valent.

Estereotips de gènere associats segons gènere

Segons García-Prieto i Arriazu-Muñoz (2020), la formació de rols i estereotips de gènere:

Es porta a terme a través de les relacions amb els altres, les situacions en què s'interactua, les estructures jeràrquiques de la interacció, els símbols que es creen, les interpretacions que es realitzen i els significats que s'hi atribueixen a aquestes interaccions amb altres persones i amb el medi social (p. 8).

Per tant, agafant les idees de Castillo i Montes (2014), s'afirma que aquests comportaments diferenciats entre gèneres, fonamentats en creences, és el resultat de processos individuals i del procés de socialització; la qual cosa comporta "importantes conseqüències negatives" (Castillo i Montes, 2014, p. 1). A més, tal com esmenta Lips (2020, p. 4): "Aquests estereotips mantenen les lògiques hegemòniques de tal forma que limiten els comportaments dels individus només en dos grups: Home i dona"; deixant així, de banda, les múltiples subjectivitats de gènere que existeixen. També és important destacar que, d'acord amb Halim i Lindner (2013, p. 3): "Els nens petits sovint creuen i avalen rígidament aquests estereotips de gènere". Tant és així que: "A partir dels divuit mesos d'edat, els infants tenen coneixement dels estereotips de gènere que creixen en quantitat i en complexitat al llarg del desenvolupament" (Halim i Lindner, 2013, p. 3).

Els estereotips de gènere, segons assenyala Castillo i Montes (2014, p. 1044): "limiten el desenvolupament integral de les persones, influint en les seves preferències, desenvolupament d'habilitats, aspiracions, emocions, estat físic, rendiment, etc.". Tot allò té estreta relació amb la teoria de la socialització diferencial, la qual "ha portat que homes i dones adoptessin comportaments diferents i desenvolupessin la seva activitat en àmbits diferents" (Ferrer i Bosch, 2013, p. 108); cosa que "ha contribuït a confirmar la creença que són diferents i es comporten de manera diferent" (Ferrer i Bosch, 2013, p. 108). Ferrer i Bosch (2013) també apel·len que com a resultat d'aquesta socialització diferencial entre infants, i com a conseqüència que a les nenes se li associïn comportaments com la dependència i submissió, les fa més vulnerables.

3.5. Psicomotricitat des de l'Intervenció Educativa

En tractar una temàtica tan propera al cos i a les seves manifestacions des de l'àmbit educatiu, es fa evident la necessitat de parlar sobre el concepte de psicomotricitat des d'aquest mateix àmbit i des de la perspectiva que en aquest treball es persegueix. Així, al llarg de la història, amb la intenció de trencar les diferents teories mecanicistes que havien abordat el cos com una unitat dual totalment aïllada de la ment; a començaments del segle XX, apareix el concepte de psicomotricitat (Gamundi et al., s.d.) de la mà d'Ernest Dupré (Martínez, Rota et al., 2017, p. 17). Aquest, per primera vegada, ressalta l'estreta relació que existeix "entre allò psicològic (psico) i la manera de manifestar-se (motricitat)" (Gamundi et al., s.d., p. 9). Aucoeur (2004, p. 17) es refereix al concepte de psicomotricitat com "una invitació a comprendre tot allò que expressa l'infant en si mateix per la via motriu, una invitació a comprendre el sentit de les seves conductes".

Avui dia, gràcies a les grans aportacions de figures com Aucoeur, Picq i Vayer Le Boulch, Ajuriaguerra o Lapierre (Gamundi et al., s.d.); la psicomotricitat és considerada com una disciplina que "incideix en el desenvolupament de qualsevol persona de qualsevol edat" (Gamundi et al., s.d., p. 12); per la qual cosa és tractada des de múltiples àmbits d'intervenció, entre els quals es troba l'àmbit educatiu. Així, des d'aquesta perspectiva educativa, la Federación de Asociaciones de Psicomotricistas del Estado Español (FAPEE, 2024) defineix la psicomotricitat com:

Una disciplina que, basant-se en una concepció integral de l'ésser humà, s'ocupa de la interacció que s'estableix entre el coneixement, l'emoció, el cos i el moviment i de

la seva importància per al desenvolupament de la persona, així com de la seva capacitat per a expressar-se i relacionar-se en un context social.

Les concepcions actuals que es conceben entorn de la psicomotricitat escolar, entenen que és a través del cos (comprentent tots els processos —sensorials, perceptius, motors, cognitius, afectius, etc.— que intervenen en aquest) i de la relació que aquest cos estableix amb l'entorn; com l'individu aprèn i es desenvolupa de forma íntegra (Cortés i Moya, 2019); Martínez, Rota, et al., 2017; Martínez, Forcadell et al. 2017). A més, Martínez, Forcadell et al. (2017) evidencien que:

Amb la premissa de nen com ser corpori, el seu propi cos es converteix en un lloc de comunicació i de creació, en el qual els aprenentatges vivenciats corporalment provoquen una integració de sabers motors, cognitius i afectius i, per tant, un aprenentatge amb tot el seu ser (p. 6).

Les aportacions d'Aucouturier (2004) emfatitzen aquesta idea afirmant que: "Les experiències corporals en interacció amb el món circumdant fonamenten el psiquisme, des de les representacions inconscients més originàries a les més conscients" (p. 17). Sota aquesta idea, es ressalta la importància de contemplar la pràctica psicomotriu a partir del joc lliure i espontani. Aucouturier (2019) sosté aquesta idea fent menció a un "llenguatge específic" (p. 73). Segons ell (2019, p. 73): "El joc espontani és per essència una activitat psicomotriu perquè aquesta és una amalgama de sensacions, de tonicitat, de motricitat, d'emocions, d'afectes de plaer i de fantasmes arcaics, nascuts de la relació cos a cos amb l'objecte maternant".

Tenint en compte aquests principis, per Pateti (2007, p. 460), la psicomotricitat: "hauria de centrar-se en la potenciació dels valors relacionats amb el cos i en l'apropiació de les possibilitats corporals per al gaudi estètic de la corporeïtat, per a la relació inter-corpòria enriquidora i per al respecte al medi ambient". Tanmateix, d'acord amb (González i González, 2010, p. 179), una bona educació psicomotriu és aquella en què "el cos és concebut com una entitat psicosomàtica amb estructures motrius que es desenvolupen amb la maduració, la motivació i l'elaboració mental dels processos motrius". Gómez (2009; citat per González i González, 2010, p. 179) coincideix en què:

L'educació física és una disciplina pedagògica que hauria d'ocupar-se de crear les condicions per al desenvolupament de la corporeïtat i la motricitat, per a donar resposta a les necessitats del subjecte que aprèn, en un context determinat i en una societat canviant.

Per tant, la psicomotricitat es presenta avui dia com una activitat globalitzada i transversal (Martínez, Rota et al., 2017). Tal com assenyalen Cortés i Moya (2019, parr. 3): la psicomotricitat "parteix d'una concepció global de l'ésser humà i pretén acompanyar el desenvolupament harmònic de la persona ocupant-se de la interacció que s'estableix entre totes les seves dimensions" així com "la capacitat per expressar-se, comunicar-se i relacionar-se amb l'entorn" (Cortés i Moya, 2019, parr. 3). Aquest model d'intervenció permet, addicionalment, "que l'infant assoleixi objectius, desenvolupi capacitats, adquireixi hàbits i també construeix coneixements a partir de la vivència i posterior interiorització de l'experiència motriu i corporal" (Martínez, Rota et al., 2017; citat per Cortés i Moya, 2019, parr. 3). Igualment, Gallo (2007; extret de González i González, 2010, p. 181) postula que "l'educació corporal ha de tenir en compte la sensibilitat (que implica la disposició de la trobada amb l'altre), l'expressió i la creativitat".

4. Metodologia

En aquest treball es donarà resposta als objectius mitjançant una metodologia d'investigació fonamentada en la documentació bibliogràfica. Aquesta, segons assenyala Icart, "comprèn totes les activitats relacionades amb la recerca d'informació escrita sobre un tema acotat prèviament i sobre el qual, es reuneix i discuteix críticament, tota la informació recuperada" (Fuentelsaz et al., 2006, cap. 3, p. 12). Aquest mètode se centra en una sèrie d'estratègies que ajudaran a l'anàlisi de l'estat del coneixement empíric sobre el tema objecte d'estudi; contrastant hipòtesis, identificant llacunes sobre el tema, trobant enfocaments teòrics, etc. Així s'obtindrà una perspectiva completa sobre el saber acumulat per, finalment, respondre als objectius (Fuentelsaz et al., 2006).

A més, es parteix d'un paradigma interpretatiu, entenent que "la realitat educativa és una construcció social que deriva de les interpretacions subjectives (univers simbòlic) i els significats que els participants li atorguen" (Sánchez, 2013, p. 96). Per tant, la finalitat d'aquesta investigació serà "comprendre i descriure la realitat educativa a través de l'anàlisi profunda de les percepcions i interpretacions dels subjectes intervinent en les diverses situacions objecte d'aquesta investigació" (Sánchez, 2013, p. 96). Al seu torn, la perspectiva d'estudi serà empírica, és a dir, es donarà resposta als objectius a partir d'una mirada sustentada en l'experiència prèvia de l'autora i gràcies a tenir constància dels diferents fets i fenòmens que tenen a veure amb el tema.

En última instància, aquesta revisió es caracteritzarà per un caràcter qualitatiu en què s'anirà recol·lectant i analitzant les diferents dades per tal d'afinar les preguntes d'investigació, així com de revelar nous interrogants en el procés d'interpretació (Hernández et al., 2014). Es tracta, doncs, d'un procés circular i dinàmic, en què la realitat es descobreix, s'interpreta i es construeix (Hernández et al., 2014).

4.1. Procediment de Revisió Bibliogràfica

Aquest procediment s'ha portat a terme mitjançant la recerca sistemàtica de documents i revisions científiques dedicades a analitzar com operen els estereotips de gènere en l'expressió corporal, el desenvolupament psicomotriu dels infants des d'edats primerenques; i com aquests s'encarnen a partir del joc; d'acord amb els objectius. Primerament, la recerca ha partit de buscadors específics que han assegurat la fiabilitat i qualitat de les fonts. Per aconseguir el màxim de resultats possibles, s'han fet servir algunes estratègies de recerca com l'ús paraules clau i sinònims relacionats amb els objectius, a més de l'ús de l'operador bolean "AND". També s'han fet servir cadascuna de les equacions en els idiomes de català, castellà i anglès per tal d'obtenir un ventall més ampli de resultats.

Adicionalment, s'han tingut presents alguns criteris de selecció amb la finalitat de delimitar la totalitat de la informació adquirida i amb allò, assegurar que la informació és rellevant i pertinent. Aquests han estat els següents: Articles que tinguin una antiguitat màxima, o bé que estiguin actualitzats des de, com a mínim del 2010 (inclusivament); que estiguin redactats en català, castellà o anglès; que siguin d'accés complet, gratuït i, a ser possible, obert en línia; que siguin publicacions de divulgació científica amb validesa i que els drets d'autor donin permís per a poder citar. També, que la mostra siguin infants menors de sis anys, és a dir, dins del context de l'Educació Infantil; i per acabar, que el seu enfocament vagi en la mateixa línia que aquí es pretén.

Després d'aplicar el conjunt de filtres que han contribuït a la selecció de resultats des d'un vessant sociomètric, s'ha fet una codificació final des de la dimensió del contingut mitjançant la revisió dels articles complets. Aquest pas ha permès delimitar si els articles trobats estaven relacionats plenament, o no, amb els objectius. Així, s'han exclòs aquells que estaven repetits i aquells que, tot i estar relacionats amb el tema, s'allunyaven de l'objecte d'estudi. Les raons per les quals s'han acabat d'excloure aquests es detallen a continuació:

- Estudis centrats en etapes educatives superiors: (n=9).
- Estudis centrats en l'àmbit de la docència: (n=8)
- Estudis centrats en l'etapa d'Educació Infantil, però s'allunyen de l'objectiu: (n=9)
- Estudis que tracten temes sobre gènere i/o psicomotricitat, però no aporten informació rellevant: (n=23).
- Més d'una d'aquestes variables: (n=11).

Finalment, s'han obtingut un total de 30 articles. Tot aquest procés es mostra a la taula adjunta a continuació (*Taula 2*).

Taula 2. Resultats obtinguts en les diferents bases de dades							
Equació de recerca	Bases de dades	Registres totals	Restants				
			Després d'aplicar filtres	Després de llegir el títol	Per no estar el text complet	Després de llegir el resum	Totals
<i>"identitat de gènere" AND "expressió corporal" AND "infants" AND "rols" AND "estereotips"</i> <i>"psicomotricitat" AND "joc" AND "expressió corporal"</i> <i>"estereotips" AND "gènere" AND "rols" AND "expressió corporal" AND "desenvolupament corporal" AND "educació infantil"</i>	American Psychological Association	2	2	2	0	0	0
	Biblioteques UAB	35	27	5	5	4	3
	Dialnet	19.012	208	44	44	10	1
	ERIC	11	3	2	2	1	0
	Google Scholar	2.198	992	165	54	48	21
	ÍNDICES CSIC	480	288	0	0	0	0
	JSTOR	14.087	184	9	9	5	1
	OECD	51.808	2.888	14	14	2	0
	SCIELO	587	3	3	3	1	0
	Redalyc	1.912	204	28	28	19	3
<i>"gènere", "estereotips", "joc", "expressió corporal"</i>	Revista Española de Educación Física y Deportes	51	49	4	4	2	0
(S'han revisat tots els articles [2015-2024])	Revista Sportis	268	268	268	6	1	1

5. Resultats ¹

Una vegada extrets els resultats totals, el següent pas ha estat l'anàlisi exhaustiva de cadascun d'aquests articles. Així, s'han pogut esclarir les dades més rellevants de les diverses fonts i amb allò, poder tenir uns resultats que permetran donar resposta als objectius plantejats. Primerament, s'ha fet una taula (*Taula 3*) que contempla estudis científics trobats després d'aplicar els filtres. Seguidament, s'ha fet una altra taula (*Taula 4*) que recull fonts bibliogràfiques de diversa índole. Tota aquesta codificació de la informació, servirà de guia, posteriorment, en la discussió de resultats.

¹ A l'Annex 1 es troben les taules de resultats ampliades.

Taula 3. Anàlisi d'articles d'investigació					
Autoria	Títol i any	País	Mostra	Mètode	Objectiu
Delgado-Lobete, L. & Montes-Montes, R.	<i>Perfil y desarrollo psicomotor de los niños españoles entre 3 y 6 años.</i> (2017)	Espanya	Famílies de 218 infants entre 3 i 6 anys de sis centres educatius.	A partir de l'Escala Observacional del Desenvolupament, es van analitzar les àrees de: Afectivitat, motricitat-somàtica, senso-motricitat, motricitat manual, perceptivitat-motriu, comunicació, conceptuació-pensament.	Avaluar el desenvolupament psicomotor.
Resultats	Les nenes van mostrar "un desenvolupament psicomotor significativament superior als nens ($p < 0,05$; $p < 0,01$)" (p. 454); sobretot pel que fa a la motricitat manual, conceptuació-pensament i afectivitat.				
González, C.S., Violant, V. & del Castillo-Olivares, J. M ^a .	<i>Gender roles and gender stereotypes in childhood education: a pilot study.</i> (2023)	Espanya	8 centres d'Educació Infantil, en què es van observar els nivells de 3, 4, 5 i 6 anys.	Partint d'una metodologia mixta que combinava dades quantitatives i qualitatives, es va fer servir un qüestionari per identificar els comportaments de nens i nenes.	Entendre els comportaments i preferències de nens i nenes en relació amb els tipus de joc observats pels docents d'Educació Infantil.
Resultats	Els nens prefereixen jocs d'aventures, d'acció i de carreres; mentre que les nenes escullen jocs més tranquils com ara: de literatura, de nutrició i de cura (cuina, cura de persones i animals...).				
Horvorat, V., Babic, V. & Jenco, S.	<i>Gender Differences in Some Motor Abilities of Preschool Children.</i> (2013)	Croàcia	227 infants (106 nens i 121 nenes) de 6,5 anys aproximadament.	Es va fer un protocol de mesura de les capacitats motrius en tres dies consecutius en què es van observar als participants. Després es van analitzar les dades a través de "l'anàlisi multivariant de la variància (MANOVA) i l'anàlisi discriminant canònica" (p.	Mesurar les diferències en les habilitats motores entre nens i nenes d'entre 6 i 7 anys.

				964).	
Resultats	"Els resultats d'aquesta recerca van mostrar que els nens d'aquesta edat són millors que les nenes en la majoria de les variables mesures que avaluen les capacitats motrius" (p. 969).				
Males, P. A.	<i>Roles de género y juego simbólico en Educación Inicial.</i> (2017)	Equador	62 infants (31 nens i 31 nenes) d'edat compresa entre els 4 i 5 anys.	Anàlisi a través d'una enquesta dirigida a la família, una altra enquesta dirigida al personal docent que treballa en l'aula i l'observació de diverses sessions de joc simbòlic.	Analitzar els rols de gènere presents en el joc simbòlic d'infants d'Educació Infantil de 4 i 5 anys.
Resultats	Les nenes reproduïxen accions associades històricament al gènere femení (jocs de cuina, neteja de la llar, maquillatge i rol de mare). A més, prefereixen espais que representin la llar i demostrin conductes de delicadesa, dolçor i passivitat. Els nens, en canvi, representen accions relacionades amb el rol masculí com ara: l'autoritarisme, la valentia i la força. Prefereixen jugar en espais oberts i representen jocs d'esport, entre d'altres.				
Navarro, R. Lago, J., Arufe, V., Sanmiguel, A., Lago, C. & Mecías, M.	<i>Gender Differences on Motor Competence in 5-Year-Old Preschool Children Regarding Relative Age.</i> (2021)	Espanya	232 infants de cinc anys.	Es va utilitzar la versió adaptada del Movement Assessment Battery for Children-2 per avaluar la destresa manual, apuntar i atrapar; i l'equilibri.	"Avaluar les diferències en la competència motriu entre nens i nenes de 5 anys i investigar l'existència de l'efecte de l'Edat Relativa (RAE)" (p. 1).
Resultats	Les nenes van obtenir millors resultats que els nens pel que fa a l'habilitat en motricitat fina i equilibri.				
Noguera, L. M. & García, F.	<i>Perfil Psicomotor en Niños Escolares: Diferencias de Género.</i> (2013)	Veneçuela	389 infants amb mitjana d'edat de 5,5 anys.	Es va fer servir la Bateria Psicomotriu (BPM) de Vítor Da Fonseca en què es va observar: Equilibri, estructuració espaciotemporal, lateralitat, noció del cos, motricitat fina, motricitat global i tonicitat.	Descriure l'estat del perfil psicomotor segons gènere en la població escolar compresa entre els 4 i els 8 anys.
Resultats	Els resultats mostren diferències significatives en les destreses psicomotrius entre nens i nenes. Es van obtenir millors				

	resultats en les nenes pel que fa a l'equilibri i la motricitat fina; mentre que els nens destacaven en l'estructuració espaciotemporal, la tonicitat i la lateralitat.				
Ochoa-Martínez, P. Y., Hall-López, J. A., Piña, D. A., Alarcón, E. I. & Zuñiga, U.	<i>Análisis comparativo del grado de desarrollo de la coordinación motriz en niños y niñas de educación preescolar.</i> (2020)	Mèxic	179 nens i nens d'entre 4 i 5 anys.	A partir d'un estudi descriptiu comparatiu, es va fer servir l'inventari de desenvolupament Battelle; el qual va ajudar a discriminar la coordinació motriu gruixuda, fina i total.	Comparar la coordinació motriu fina, la coordinació motriu gruixuda i la coordinació total per gènere entre nens i nenes de preescolar.
Resultats	Existeixen clares diferències en les capacitats motrius entre nens i nenes, destacant amb major habilitat motriu tan gruixuda, com fina; els nens, per sobre de les nenes.				
Tipismana, M. R.	<i>Desarrollo psicomotor según género en preescolares de 4 años de la I.E.I. Nuestra Señora de las Mercedes.</i> (2018)	Perú	Van participar 62 nens i 50 nenes.	Es va fer un estudi descriptiu comparatiu a través del Test de Desenvolupament Psicomotriu (TEPSI) i, a partir d'aquest, es van categoritzar les observacions en tres nivells: Normal, en risc i en retard.	Determinar les diferències en el nivell de desenvolupament psicomotor segons gènere entre preescolars de quatre anys.
Resultats	Pel que fa a la destresa en coordinació, de nou el gènere femení destaca amb un 42% sobre els nivells de normalitat, enfront del gènere masculí, que resulta un 35,7%.				

Taula 4. Anàlisi de fonts bibliogràfiques				
Autoria	Títol i any	País	Tipologia de documentació (1)	Tipologia de documentació (2)
Arboleda, R.	<i>Las expresiones motrices y la construcción de ciudadanía: Una reflexión desde las experiencias significativas.</i> (2010)	Colòmbia	Recerca	Article de revista
Indicadors	"Les expressions motrius articulen, per mitjà del cos en moviment, dimensions com la societat, la salut, la sexualitat, l'estètica, la identitat, l'ètica, la qual cosa els confereix un lloc de preferència en la consolidació de l'estructura social actual" (p. 17).			
Avendaño, A. G., Hurtado, E. B. & Rodríguez, C. E.	<i>Estereotipos de género en torno a los cuerpos que circulan en la clase de Educación Física, una mirada desde los estudiantes.</i> (2023)	Bogotá	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	"Qui no posseeix una respectiva habilitat se li feminitza, subordina i apareixen expressions amb sentit negatiu . . . en les quals s'afirma que les dones són menys hàbils" (p. 60). "Els cossos senten i participen de manera diferent en la classe d'educació física i, a més, que les relacions són influïdes per estereotips corporals" (p. 64).			
Brown, C. S., Biefeld, S. D., & Tam, M. J.	<i>Gender in Childhood.</i> (2020)	Anglaterra	Recerca	Article
Indicadors	"Les noies mostren una expressió d'emocions lleugerament més freqüent que els nois" (p. 14).			

	"Els nois mostren majors índexs d'agressivitat que les noies en alguns contextos" (p. 14).			
Burbano, L. L. & Tobar, I. D.	<i>El cuerpo como territorio de las expresiones motrices y escenarios de resiliencia.</i> (2018)	Colòmbia	Recerca	Article de revista
Indicadors	"Entenem el cos com a unitat física i mental, on s'ententeixen les emocions, les passions, els sentits, els sentiments, els símbols i els conceptes, en un horitzó que és històric i cultural" (p. 173).			
Calmels, D.	<i>El juego corporal.</i> (2016)	Argentina	Divulgació científica	Article de revista
Indicadors	En jugar hi ha construcció de corporeïtat, perquè tant l'exploració i el domini dels objectes, com la possessió d'un personatge que augmenta o redueix les possibilitats d'acció i expressivitat, es materialitzen en el inter-joc d'actituds posturals, gestos, mirades, contactes, pràxies i la construcció d'un rostre que es renova en múltiples semblants en concordança amb l'entonació de la veu (p. 5).			
Díaz, E., Di Piero, A. & Rojas, E.	<i>Cuerpos en movimientos. Jugando entre el disciplinamiento y la alegre rebeldía.</i> (2016)	Argentina	Divulgació	Article
Indicadors	"Les disposicions del nostre cos no són ingènues ni casuals, sinó productes de relacions de poder desiguals i opressores, travessades per estereotips determinats i construïts històricament" (p. 4). "Els cossos, en jugar, es disposen de certa manera, deixant entreveure allí, les relacions de gènere, adultistes, normatives i colonials" (p. 4). "Hi ha una divisió genèrica dels jocs, a partir dels quals s'estableixen aquells destinats exclusivament per a nens . . . i a nenes" (p. 5).			
Ferrer, V. & Bosch, E.	<i>Del amor romántico a la violencia de género. Para una coeducación</i>	Espanya	Recerca	Article de revista

	<i>emocional en la agenda educativa.</i> (2013)			
Indicadors	"Als nens . . . se'ls ha orientat cap a l'acció, cap a l'exterior, al macrosocial i la independència" (p. 107). "A les nenes . . . les hi ha orientat cap a la intimitat, l'interior, al microsocial i la dependència" (p. 107).			
Gala, A.	<i>Educación física y género: identidades hegemónicas y subalternas.</i> (2018)	Espanya	Recerca	Article de revista
Indicadors	Parlant de la masculinitat: "és fàcilment observable la prevalença a la insensibilitat, la duresa i l'ocultació d'afectes en moltes de les interaccions que es donen a l'«aula»" (p. 93). "Com a producte d'aquesta homofòbia latent, el nen . . . regula el contacte físic i la intimitat amb altres companys nois" (p. 93-94). "El cos de l'alumnat queda així permès o limitat, amb unes certes parts vàlides i adequades i altres que se silencien, degraden o prohibeixen, donant lloc a una lògica de la jerarquitització de les parts del cos" (p. 94).			
Guevara, J. A. & Rincón, J. O.	<i>Coeducación corporal, una mirada no sexista del cuerpo en las prácticas educativas.</i> (2018)	Colòmbia	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	Els nens, homes, aquests que en la classe corren, escupen, van al pis sense vehemència i competeixen, aquests que s'apoderen del material didàctic i del pati de pràctiques, són ells els que li posen la cara al sol, cares que presenten una mescla entre suor i greixum, homes als quals se'ls ha inculcat la llei del més fort (p. 30). Les nenes, dones, aquelles que durant les pràctiques d'aquest espai corren de forma lenta i una mica descoordinada, les mateixes que romanen més pendents del seu pentinat i el seu maquillatge que dels continguts de la classe, les que no perden oportunitat per a seure i descansar una mica, les que s'oculten del sol i li corren a la pluja, dones color rosa posseïdores d'un sense nombre de qualitats i habilitats que prefereixen ocultar-les perquè així li ho ha ordenat la societat (p.			

	30).			
Halim, M. L. & Lindner, N. C.	<i>Gender Self-Socialization in Early Childhood.</i> (2013)	Califòrnia	Recerca	Article d'enciclopèdia
Indicadors	"A partir dels divuit mesos, els nens tenen un coneixement dels estereotips de gènere que augmenta en quantitat i complexitat al llarg del desenvolupament" (p. 3). "Els infants aprenen a actuar d'acord amb els estereotips de gènere" (p. 19).			
Herranz, Y.	<i>Género en transformación, cuerpos en movimiento.</i> (2018)	Espanya	Recerca	Article de revista
Indicadors	"Des de la infància es coarten els moviments bruscos i expansius en les nenes . . . la principal limitació . . . es refereix a la postura" . . . Amb aquesta limitació de postures i moviments la nena perd confiança en el seu cos, la qual cosa perd la confiança en si mateixa, i això més tard es manifestarà en timidesa, inseguretat, baixa autoestima i dependència" (p. 118).			
Le Breton, D.	<i>La sociología del cuerpo.</i> (2018)	França	Divulgació científica	Llibre
Indicadors	"El cos està constantment produint significat, inserint d'aquesta manera a l'ésser humà en un espai social i cultural determinat" (Secció de "la condición corporal", paràgraf 3).			
Lesbegueris, M.	<i>¡Niñas jugando! ni tan quietas ni tan activas.</i> (2014)	Argentina	Divulgació científica	Llibre
Indicadors	Citant a Pierre Bourdieu (2010): "Gestos com encreuar-se de braços o cames, baixar la mirada i somriure prudentment, fer passos curts . . . no només distingeixen un particular mode de funcionament del cos femení sinó que constitueixen significants amb valor simbòlic que connoten tancament, dependència, seducció, submissió, gràcia, contenció, afectivitat"			

	(p. 36). "Sobre el tònic-emocional s'inscriu una de les primeres presentacions, representacions i símbols entorn del gènere" (p. 58). Que les nenes . . . es destaquin en el camp de les habilitats manuals no és conseqüència ni del caràcter natural de les emocions, ni de les seves condicions innates, sinó de les convencions socials i culturals i de les pràctiques de criança que modelen els comportaments esperables per a cada gènere (p. 59).			
Lesbegueris, M.	<i>Géneros y psicomotricidad: Las corporeidades en clave feminista.</i> (2021)	Argentina	Divulgació científica	Llibre
Indicadors	Si pensem en el plor d'un bebè . . . i en les seves maneres de resolució tònica podem inferir que aquí ja comença a organitzar-se una tonicitat diferenciada en funció del gènere i de les representacions, els símbols i les accions que s'inscriuen sobre ella (p. 47).			
Lesbegueris, M.	<i>El juego desde la perspectiva de género. Nuevas posibilidades para pensar la clínica psicomotriz y la socialización de los niños, niñas y niñas.</i> (2022)	Espanya/ Argentina	Divulgació científica	Capítol de llibre
Indicadors	"L'experiència lúdica-corporal s'estructura apel·lant a relats existents que s'actualitzen/modifiquen en la pràctica lúdica mateixa" (p.127).			
Lesbegueris, M.	<i>Notas sobre los vínculos corporales y el cuidado de la vida corporal en la infancia.</i> (2024)	Argentina	Divulgació científica	Article
Indicadors	"En la infància, les performativitats de gènere s'encarnen i multipliquen al costat de les possibilitats de joc i d'expressió lúdica corporal, on es parodien i resignifiquen les normes de gènere dominants" (p. 17).			
Macías, M. M.	<i>Los juguetes infantiles y la incidencia en los roles de género.</i>	Equador	Recerca	Publicació acadèmica

	(2018)			
Indicadors	"Abans de complir els tres anys, els nens poden diferenciar les joguines que usen normalment els nens i les nenes i comencen a jugar amb nens del seu propi gènere en activitats identificades amb aquest gènere" (p. 56).			
Mendoza, R. M., & Tamayo, K. L.	<i>Los roles de género en la expresión corporal y motriz en niñas y niños del subnivel 2 de Educación Inicial. Manual pedagógico.</i> (2023)	Equador	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	"La competència motriu va lligada a les habilitats motrius necessàries per a la supervivència, el fet que les dones no desenvolupin la seva competència motriu a plenitud les fa més vulnerables i posa en risc la seva vida" (p. 37).			
Padrón, V. & Pérez, J. A.	<i>El papel de la mujer en la enseñanza de la Educación Física en España: Diferencias de género.</i> (2020)	Espanya	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	Des de sempre s'ha imposat un repertori motor tant per a la figura de l'home com per a la figura de la dona; en aquest cas, en el primer predomina la força, el contacte corporal, el desplaçament, etc., mentre que en la motricitat de la dona predomina la flexibilitat, l'equilibri, els desplaçaments no tan bruscos (p. 12).			
Pineda, J. S.	<i>Corporalidades decoloniales: Tejiendo saberes y sentires en la Educación Física.</i> (2022)	Colòmbia	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	"És des del cos on es teixeix no només el coneixement sinó la totalitat de la vida a través de pràctiques corporals que permeten experimentar unes altres maneres diverses de dir i sentir el cos i el moviment" (p. 66).			
Sanz, C.	<i>Identidades masculinas: estereotipos de género y participación en la educación física, la actividad física y el deporte.</i>	Espanya	Recerca	Publicació acadèmica

	(2016)			
Indicadors	"El cos és una representació de la sexualitat i la sexualitat es reflecteix en el cos" (p. 60).			
Yineth, A.	<i>La descolonización del cuerpo: un análisis desde la educación corporal por medio de la danza y el deporte.</i> (2017)	Colòmbia	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	"Des de la infància . . . se'ns ensenya a comportar-nos dins d'uns cànons determinats, des de com saludar, a què hem de jugar, quins esports practicar d'acord amb el gènere, és així com de qualsevol forma i en qualsevol moment de la vida de les persones sense importar la seva edat o condició social es disciplina aquests cossos (p. 64).			

6. Discussió de Resultats

En aquest apartat es pretén discutir i interpretar les idees més rellevants extretes com a resultat del procés de recerca documental. Per començar, un dels primers resultats que s'han extret, ha estat l'argument per part de diversos estudis científics, sobre que **els nens destaquen en la majoria de les destreses psicomotrius per sobre de les nenes**. Així ho ressalta Horvorat et al. (2013, p. 969): "Els resultats d'aquesta recerca van mostrar que els nens d'aquesta edat són millors que les nenes en la majoria de les variables mesures que avaluen les capacitats motrius". En la mateixa línia, Ochoa-Martínez et al. (2020) coincideixen en el fet que existeixen clares diferències en les capacitats motrius entre nens i nenes de 4 i 5 anys, destacant amb major habilitat motriu tan gruixuda, com fina; els nens, per sobre de les nenes. Aquest fenomen té importants implicacions si es prenen les idees obtingudes per Mendoza i Tamayo (2023, p. 37) els quals van afirmar: "La competència motriu va lligada a les habilitats motrius necessàries per a la supervivència, el fet que les dones no desenvolupin la seva competència motriu amb plenitud les fa més vulnerables i posa en risc la seva vida". No obstant això, un altre estudi dedicat a mesurar les habilitats motrius gruixudes i fines en nens i nenes de cinc anys, revela que: "les nenes tenen una lleu superioritat de les habilitats motrius enfront dels nens" (Chilón i Ortega, 2019, p. 63).

Paral·lelament, alguns autors exposen la idea que **els nens destaquen en habilitats motrius relacionades amb la motricitat gruixuda, mentre que les nenes predominen en motricitat fina i equilibri**. Segons Delgado-Lobete i Montes-Montes (2017): les nenes van mostrar "un desenvolupament psicomotor significativament superior als nens ($p < 0,05$; $p < 0,01$)" (p. 454); sobretot pel que fa a la motricitat manual, conceptuació-pensament i afectivitat. Per la seva part, Navarro-Patón et al. (2021), coincideixen en què les nenes van obtenir millors resultats que els nens pel que fa a l'habilitat en motricitat fina i equilibri. Finalment, Noguera i García (2013), també fan referència al fet que es van aconseguir millors resultats en les nenes pel que fa a l'equilibri (44,9%) i la motricitat fina (44,9%); mentre que els nens destacaven en l'estructuració espaciotemporal, la tonicitat i la lateralitat. En contrast, de tots els arguments trobats, només Tipismana (2018) afirma que el gènere femení destaca per sobre del gènere masculí en habilitats relacionades amb la coordinació.

Totes aquestes evidències tenen a veure amb l'afirmació de Padrón i Pérez (2020) els quals van ressaltar que:

Des de sempre s'ha imposat un repertori motor tant per a la figura de l'home com per a la figura de la dona; en aquest cas, en el primer predomina la força, el contacte corporal, el desplaçament, etc., mentre que en la motricitat de la dona predomina la flexibilitat, l'equilibri, els desplaçaments no tan bruscos (p. 12).

De la mateixa forma, Lesbegueris (2014, p. 59) expressa:

Que les nenes . . . es destaquin en el camp de les habilitats manuals no és conseqüència ni del caràcter natural de les emocions, ni de les seves condicions innates, sinó de les convencions socials i culturals i de les pràctiques de criança que modelen els comportaments esperables per a cada gènere.

En aquest sentit, un gran nombre de fonts argumenta la idea sobre com **en l'expressió corporal dels infants es tornen a apreciar certes diferències de gènere**; la qual cosa ajuda a entendre els resultats mencionats prèviament. Per exemple, en un dels estudis de Brown et al. (2020, p. 14) s'apel·la que: "Les noies mostren una expressió d'emocions lleugerament més freqüent que els nois"; igual que "els nois mostren majors índexs d'agressivitat que les noies en alguns contextos" (Brown et al., 2020, p. 14). També,

Gala (2018, p. 93) parla sobre la masculinitat evidenciant que: "és fàcilment observable la prevalença a la insensibilitat, la duresa i l'ocultació d'afectes en moltes de les interaccions que es donen a l'«aula»". D'acord amb aquesta afirmació, Guevara i Rincón (2018) comparen:

Els nens, homes, aquests que en la classe corren, escupen, van al pis sense vehemència i competeixen, aquests que s'apoderen del material didàctic i del pati de pràctiques, són ells els que li posen la cara al sol, cares que presenten una mescla entre suor i greixum, homes als quals se'ls ha inculcat la llei del més fort (p. 30).

En contraposició:

Les nenes, dones, aquelles que durant les pràctiques d'aquest espai corren de forma lenta i una mica descoordinada, les mateixes que romanen més pendents del seu pentinat i el seu maquillatge que dels continguts de la classe, les que no perden oportunitat per a seure i descansar una mica, les que s'oculten del sol i li corren a la pluja, dones color rosa posseïdores d'un sense nombre de qualitats i habilitats que prefereixen ocultar-les perquè així li ho ha ordenat la societat (Guevara i Rincón, 2018, p. 30).

En aquest sentit, Bourdieu (2010), citat per Lesbeguiris (2014, p. 36), manifesta que:

Gestos com encreuar-se de braços o cames, baixar la mirada i somriure prudentment, fer passos curts, bellugar el maluc, pestanyejar seguit, gesticular amb les mans, acariciar, etc. no només distingeixen un particular mode de funcionament del cos femení sinó que constitueixen significants amb valor simbòlic que connoten tancament, dependència, seducció, submissió, gràcia, contenció, afectivitat.

Paral·lelament, tal com demostra un gran nombre de fonts documentals, ***el cos, a través de l'expressió motriu, es converteix en un territori d'encarnació dels rols de gènere***. Una de les evidències la trobem de part d'Arboleda (2010, p. 17) que expressa: "Les expressions motrius articulen, per mitjà del cos en moviment, dimensions com la societat, la salut, la sexualitat, l'estètica, la identitat, l'ètica, la qual cosa els confereix un lloc de preferència en la consolidació de l'estructura social actual". Seguint la mateixa línia, Sanz (2016, p. 60) assenyala que "el cos és una representació de la sexualitat i la sexualitat es reflecteix en el cos". També Burbano i Tobar (2018, p. 173) entenen el cos "com a unitat física i mental, on s'entretreixeixen les emocions, les passions, els sentits, els sentiments, els símbols i els conceptes, en un horitzó que és històric i cultural".

Le Breton (2018) aprofundeix que "el cos està constantment produint significat, inserint d'aquesta manera a l'ésser humà en un espai social i cultural determinat (Secció de "la condició corporal", paràgraf 3). A part, "és des del cos on es teixeix no només el coneixement sinó la totalitat de la vida a través de pràctiques corporals que permeten experimentar unes altres maneres diverses de dir i sentir el cos i el moviment" (Pineda, 2022, p. 66). Díaz et al. (2016, p. 4) es reafirmen en la idea que "les disposicions del nostre cos no són ingènues ni casuals, sinó productes de relacions de poder desiguals i opressores, travessades per estereotips determinats i construïts històricament". Tanmateix, Lesbeguiris (2014, p. 58) contempla que "sobre el tònic-emocional s'inscriu una de les primeres presentacions, representacions i símbols entorn del gènere". En una altra obra, Lesbeguiris (2021, p. 47) exposa l'exemple del plor d'un bebè, entenent que "aquí ja comença a organitzar-se una tonicitat diferenciada en funció del gènere i de les representacions, els símbols i les accions que s'inscriuen sobre ella". Addicionalment, remarca:

Les expressions de gènere –la masculinitat i la feminitat– i fins i tot l'ambigüïtat de gènere o les dissidències sexe-genèriques s'encarnen a través de les diverses

manifestacions corporals: les modalitats de contactar, gesticular, emetre la veu, construir rostres, mirades, actituds posturals i portar els imaginaris socials i les significacions culturals construïdes sobre la diferenciació sexuada dels cossos (2021, p. 106).

Continuant en la mateixa línia, Ferrer (2013, p. 107) destaca que als nens "se'ls ha orientat cap a l'acció, cap a l'exterior, al macrosocial i la independència"; mentre que a les nenes se'ls "ha orientat cap a la intimitat, l'interior, al microsocial i la dependència" (2013, p. 107). Simultàniament, Herranz (p. 117) aprofundeix que: "Des de la infància es coarten els moviments bruscos i expansius en les nenes" sobretot, tal com indica el mateix autor (2018), "la postura". A més, aquest mateix autor expressa que: "Amb aquesta limitació de postures i moviments la nena perd confiança en el seu cos, la qual cosa perd la confiança en si mateixa, i això més tard es manifestarà en timidesa, inseguretat, baixa autoestima i dependència" (2018, p. 118). Al seu torn, Yineth (2017, p. 64) denuncia que des d'edats primàries:

Se'ns ensenya a comportar-nos dins d'uns cànons determinats, des de com saludar, a què hem de jugar, quins esports practicar d'acord amb el gènere, és així com de qualsevol forma i en qualsevol moment de la vida de les persones sense importar la seva edat o condició social es disciplina aquests cossos.

Una altra convicció radica en el fet que **les preferències de joc venen determinades per gènere des d'edats primerenques**, quedant així **prefixats uns jocs exclusius per a nens i uns altres per a nenes**. Dins d'aquesta afirmació, es troben cites com la de Díaz et al. (2016, p. 5), que expressen que: "Hi ha una divisió genèrica dels jocs, a partir dels quals s'estableixen aquells destinats exclusivament per a nens . . . i a nenes." González et al. (2023) van descobrir que els nens prefereixen jocs d'aventures, d'acció i de carreres; mentre que les nenes escullen jocs més tranquils com ara: de literatura, de nutrició i de cura. Males (2017) confirma aquesta idea demostrant que les nenes reproduïen accions associades històricament al gènere femení (jocs de cuina, neteja de la llar, maquillatge i rol de mare); mostren conductes de delicadesa, dolçor i passivitat; i prefereixen espais que representin la llar. Per contra, segons Males (2017), els nens representen accions relacionades amb el rol masculí com ara: l'autoritarisme, la valentia i la força. Prefereixen jugar en espais oberts i representen jocs d'esport. També destaquen els jocs de cotxes, lluites, representació de guerrers, bombers i constructors, entre d'altres. Relacionat amb aquesta divisió en les preferències de joc, un altre estudi, revela que: "Les nenes eren molt més propenses que els nens a relacionar-se amb les Princeses Disney a través dels mitjans de comunicació, jugant amb joguines, i identificant-se amb les princeses" (Coyne et al., 2016, p. 1919).

És important ressaltar que aquest procés d'identificació genèrica en el joc comença des d'etapes molt primerenques, la qual cosa té importants implicacions per aquest estudi. Segons Macías (2018, p. 56): "Abans de complir els tres anys, els nens poden diferenciar les joguines que usen normalment els nens i les nenes i comencen a jugar amb nens del seu propi gènere en activitats identificades amb aquest gènere". D'aquesta forma, l'explicació de què l'activitat lúdica infantil es fonamenti sota diferències sexo-genèriques, es troba en una altra idea força argumentada per diversos autors. Molts autors asseguren que **el joc és un escenari d'expressió i exploració on els cossos revelen les normes i relacions de gènere establertes pel legat sociocultural**. D'acord amb Calmels (2016, p. 5):

En jugar hi ha construcció de corporeïtat, perquè tant l'exploració i el domini dels objectes, com la possessió d'un personatge que augmenta o redueix les possibilitats d'acció i expressivitat, es materialitzen en el inter-joc d'actituds posturals, gestos, mirades, contactes, pràxies i la construcció d'un rostre que es renova en múltiples semblants en concordança amb l'entonació de la veu.

Per tant, jugar no és només una activitat recreativa, sinó que "mitjançant el joc les persones exploren, interpreten i comuniquen les característiques sensorials i socials del món que els envolta" (Whitebread, 2010; Hromek i Roffey, 2009; extret de González-Grandón, 2021; p. 24). Amb altres paraules, "els cossos, en jugar, es disposen de certa manera, deixant entreveure allí, les relacions de gènere, adultistes, normatives i colonials" (Díaz, 2016, p. 4). És per això que tal com adverteix Lesbeguiris (2022, p. 127): "l'experiència lúdica-corporal s'estructura apel·lant a relats existents que s'actualitzen/modifiquen en la pràctica lúdica mateixa. Paral·lelament, de nou Lesbeguiris (2024, p. 17) posa de manifest la constant interacció entre el joc i les normativitats de gènere expressant que: "En la infància, les performativitats de gènere s'encarnen i multipliquen al costat de les possibilitats de joc i d'expressió lúdica corporal, on es parodien i resignifiquen les normes de gènere dominants". Una altra idea la trobem de la mà de Avendaño et al. (2023, p. 64) quan parla sobre que "els cossos senten i participen de manera diferent en la classe d'educació física i, a més, que les relacions són influïdes per estereotips corporals".

Tots aquests resultats revelen el gran impacte que tenen els estereotips de gènere tant en el desenvolupament psicomotor de l'infant, com en la seva expressió corporal i el seu joc. Fent referència als arguments de Halim i Lindner (2013, p. 3): "A partir dels divuit mesos, els nens tenen un coneixement dels estereotips de gènere que augmenta en quantitat i complexitat al llarg del desenvolupament". A més, els infants "aprenen a actuar d'acord amb els estereotips de gènere" (Halim i Lindner 2013, p. 19). Aquestes troballes tenen a veure amb l'afirmació de Bovio (2005), extret de Torres (2023, p. 44): "Les càrregues morals i valors que s'interioritzen en les infàncies gràcies a la relació amb els seus semblants construeixen un concepte d'autoimatge sobre el seu esquema corporal adquirit en els primers anys de vida"; Torres (2023) també fa referència al fet que: "Els subjectes i cossos des de l'etapa o cicle de les infàncies en estar immerss en un sistema reproductor de comportaments, mediàtic i consumidor, es produeix un conflicte entre la trobada de l'ésser i la naturalesa corporal" (p. 43).

Aquestes càrregues morals són tan fortes que, tal com afirmen Avendaño et al. (2023, p. 60): "Qui no posseeix una respectiva habilitat se li feminitza, subordina i apareixen expressions amb sentit negatiu". A més, Gala (2018) posa de manifest dues problemàtiques afegides a les quals s'enfronten els cossos a conseqüència dels estereotips. La primera és que, l'infant es veu obligat a regular el contacte físic i la intimitat a conseqüència de l'homofòbia latent. Una altra és que: "el cos de l'alumnat queda així permès o limitat, amb unes certes parts vàlides i adequades i altres que se silencien, degraden o prohibeixen, donant lloc a una lògica de la jerarquització de les parts del cos" (Gala, 2018, p. 94).

7. Conclusions

La revisió sistemàtica d'aquest treball ha aportat una panoràmica complexa i rica que apunta a un impacte significatiu dels rols i estereotips de gènere en el cos dels infants des d'edats primerenques; perpetuant el seu desenvolupament psicomotor, l'expressió corporal i preferències de joc.

D'acord amb el primer objectiu específic: *Analitzar com poden influir els rols i estereotips de gènere en l'expressió corporal de nens i nenes menors de sis anys*; es confirma que, dins les interpretacions trobades, existeix un consens sobre l'existència d'una gran disparitat en el comportament corporal entre infants. Així, mentre que els nens mostren moviments agressius, postures expansives i actituds relacionades amb la valentia, la força i el domini; les nenes expressen moviments suaus i delicats, postures refinades i comportaments molt més tranquils, sotmesos a complir amb els estàndards de bellesa i feminitat. Aquesta divergència en el comportament motriu, segons nombrosos estudis, té la seva arrel en els estereotips de gènere imposats pel context sociocultural, els quals actuen enviant missatges implícits i expectatives que condicionen la llibertat d'expressió dels infants des de ben aviat, especialment en les nenes per ser aquelles que estan sotmeses a majors pressions socials.

En referència al segon objectiu específic: *Explorar com els estereotips de gènere poden afectar el desenvolupament psicomotor dels infants des d'edats primerenques*; els estudis mostren una tendència en la desigualtat de gènere entre nens i nenes en les habilitats psicomotrius. En aquest sentit, s'ha vist reflectit com els nens superen a les nenes en la majoria d'aquestes habilitats, especialment les que tenen a veure amb la motricitat gruixuda. Per contra, les nenes d'acord amb aquests estudis, destaquen en motricitat fina i equilibri. Davant d'aquest paradigma, s'interpreta que, tot i que aquestes dissonàncies poden no ser universals i que pot existir una part relativa a factors biològics; de nou es poden atribuir a les diferents expectatives culturals sobre el comportament femení i masculí; a més dels estímuls rebuts durant el seu desenvolupament. En definitiva, es pot confirmar que els rols i estereotips de gènere impacten en el desenvolupament psicomotor de l'infant des d'edats primerenques, especialment en les nenes per ser les qui obtenen resultats més desfavorits. Això pot propiciar que, tant a curt, com a llarg termini, se subordinin les habilitats psicomotrius de les criatures i, conseqüentment, es limitin les seves oportunitats de desenvolupament saludable i en condicions igualitàries.

La manera en com els infants s'expressen i es relacionen amb l'entorn té estreta relació amb allò que es pot observar en el joc; ja que tal com s'ha comprovat, aquest és el lloc per excel·lència d'expressió, exploració i comunicació amb l'entorn. Per tant, tenint en compte el tercer objectiu específic: *Examinar les diferències de gènere que es poden donar des de l'activitat lúdica infantil*; una de les troballes més importants és la clara segregació quant a les preferències de joc segons el gènere. Les diferents cites revelen que les nenes prefereixen jocs més tranquils, dedicats a la cura i a la preocupació pels ideals estètics mitjançant el simbolisme; mentre que els nens escullen activitats associades a l'acció física, la competició i la força. Les interpretacions que es poden extreure davant d'aquest fenomen són que, de nou, els estereotips de gènere afecten el joc dels infants, perpetuant la diferència i generant dissonàncies en l'expressió de la corporeïtat, la qual cosa es veurà reflectida en el desenvolupament d'habilitats psicomotrius. A més, s'interpreta que una de les raons per les quals els infants s'inclinen a uns jocs o altres segons el seu sexe, pot estar influït per la disponibilitat i accessibilitat de certs tipus de joguines i jocs en el seu entorn des d'etapes primerenques; promogut en gran part per allò que socialment s'hi espera de cada gènere.

Paral·lelament, a l'inici d'aquesta investigació es va plantejar l'objectiu general següent: *Comprovar quina literatura científica existeix sobre l'impacte dels rols i estereotips de gènere en l'expressió corporal, el desenvolupament psicomotriu i les preferències de joc*

dels infants menors de sis anys. Així, es van extreure 30 fonts documentals que han mostrat clares evidències entorn d'aquest objectiu, la qual cosa ha permès tenir uns resultats òptims en els objectius específics. A més, la recerca bibliogràfica ha detectat algunes llacunes sobre el tema objecte d'estudi com l'escassetat d'investigacions que abordin els estereotips de gènere des de la psicomotricitat escolar; especialment des de l'educació infantil, ja que la majoria d'estudis se centren en etapes superiors. Un altre aspecte a considerar és que la majoria d'investigacions que parlen sobre gènere, se centren en el "què" més que en el "com"; és a dir, exposen que els estereotips de gènere afecten l'expressió corporal i al joc dels infants, però és difícil esclarir com els estereotips operen sobre aquestes qüestions. Tot i aquestes limitacions, s'afirma que l'objectiu general que ha emmarcat el treball, s'ha assolit gratament.

En conclusió, la resposta a aquests objectius ha permès tenir constància de què els estereotips de gènere operen des d'edats primerenques i s'inscriuen sobre els cossos de nens i nenes, limitant el seu desenvolupament, oportunitats i, en general, la seva vida; especialment en les nenes les quals les seves habilitats queden limitades i infravalorades. Això pot tenir importants implicacions en el futur, ja que si no es radiquen des de la infància, propiciaran situacions de desigualtats de gènere, exclusió i violència a l'edat adulta. Per aquesta raó, es considera que aquesta investigació ha comportat implicacions educatives significatives per a la comunitat científica; s'ha posat de manifest la necessitat d'abordar críticament el paradigma dels rols de gènere des de l'educació. D'acord amb Lesbegueris (2021, p. 113).

Des d'una perspectiva psicomotriu feminista es torna imprescindible comprendre les dimensions de poder que operen en la constructivitat corporal per a donar lloc a l'àmplia diversitat de formes corporals, subjectives i socials de construir i habitar les categories de gènere.

En efecte, es destaca la necessitat que des de l'educació i especialment, d'acord amb la temàtica del treball, en les classes de psicomotricitat, es fomentin entorns inclusius, sustentats en els principis de la coeducació, que permetin un desenvolupament corporal saludable i equitatiu entre nens i nenes; lliure de lògiques hegemòniques i normes que estiguin sota el domini dels rols i estereotips de gènere. Com a prospectiva de futur, s'aborda la idea de continuar investigant sobre aquest paradigma, ja que aquest requereix ampliar les seves perspectives d'estudi. Per exemple, ampliant la investigació a aspectes com l'expressió emocional o les relacions que es donen en el joc segons gènere; o fent una investigació de tipus empíric sobre aquest paradigma. Es planteja també, desenvolupar estratègies d'intervenció a l'aula més inclusives i eficaces, basades en el respecte a la lliure expressió i que promoguin la igualtat de gènere des d'una edat primerenca.

En qualitat de consideracions finals, fer aquest Treball Final de Grau ha estat un procés ric tant en l'àmbit acadèmic, com professional. Malgrat les limitacions esmentades prèviament sobre la dificultat per trobar fonts bibliogràfiques adequades, els objectius s'han assolit de forma satisfactòria. També s'han pogut assolir les competències plantejades a l'inici de la investigació. Per començar, he adoptat una visió holística sobre els factors socials i culturals que poden influir en l'experiència educativa, en aquest cas, en relació amb qüestions de gènere. També, investigar sobre les desigualtats de gènere que es donen a l'escola, m'ha esclarit que aquest pot ser un factor de risc que afecti el rendiment escolar, i amb allò, en la igualtat d'oportunitats entre nens i nenes a curt i a llarg termini. A més, obtenir evidències sobre com actuen els estereotips de gènere, ha propiciat que pugui integrar la perspectiva de gènere a l'aula com a eina per reconèixer i erradicar-les. Per acabar, aquest treball ha sensibilitzat el meu sentit pedagògic per tal d'actuar entorn d'aquests valors, i així garantir una educació que defensi els drets humans com a clau per promoure el canvi social necessari.

8. Fonts bibliogràfiques

- Águila Soto, C. & López Vargas, J. J. (2019). Cuerpo, corporeidad y educación: una mirada reflexiva desde la Educación Física. *Retos, nuevas tendencias en educación física, deporte y recreación*, 53(35). 413—421. ISSN: 1579-1726. ISSN-e: 1988-2041.
- Andrey Bernate, J. & Alfaro Urtatiz, M. E. (2021). La expresión corporal como fenómeno dialógico desde la Corporeidad. *EduSol*, 21(76). 58—70. ISSN: 1729-8091.
- Arboleda Gómez, R. (2010) Las expresiones motrices y la construcción de ciudadanía: Una reflexión desde las experiencias significativas. *Educación Física y Ciencia*, 12. 13—23. ISSN: 1514-0105, ISSN-e: 2314-2561.
- Aucouturier, B. (2004). *Los fantasmas de acción y la práctica psicomotriz* (Vol 7, Biblioteca de Infantil). Graó. ISBN: 8499801285, 9788499801285.
- (2019). La práctica psicomotriz. En M. A. Domínguez Sevillano, (ed.). *50 años de la práctica psicomotriz Aucouturier*. (pp. 73—76). Graó.
- Avendaño Restrepo, A. G., Hurtado Piñeros, E. B. & Rodríguez Garavito, C. E. (2023). *Estereotipos de género en torno a los cuerpos que circulan en la clase de Educación Física, una mirada desde los estudiantes*. [Treball Final de Grau, Universidad El Bosque] Repositorio Institucional Universidad El Bosque. <https://hdl.handle.net/20.500.12495/11747>
- Báez Quintana, D., Cabrera Berger, J., Casale, C., de Miguel Mitre, I., Sáenz de Tejada, J.V., Díaz Melián, D., Fernández Palacios, J., Fernández Sánchez-Barbudo, M., González Álvarez, P., Lázaro Archilla, J., Luis Ravelo, L., Martínez Martín, J., Torralba Pinedo, Mª L., Ocon Padrón, L., Pedrianes Martín, P., Pérez Luis, J., Ramos Martín, C. G., Rubio Morell, B. & Valerón Domínguez, P. (2019). *Protocolo de Atención Sanitaria a Personas Trans**. Gobierno de Canarias. ISBN: 978-84-16878-13-0.
- Bonilla Aranda, M. F. & Carvajal Arenas, A. Y. (2020). *Estudio de Caso: Desarrollo de la Identidad de Género en la Niñez Temprana* [Treball Final de Grau, Universidad Cooperativa de Colombia] Repositorio Institucional Universidad Cooperativa de Colombia. <https://hdl.handle.net/20.500.12494/17906>
- Brown, C. S., Biefeld, S. D., & Tam, M. J. (2020). *Gender in childhood*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108874281>
- Burbano Galeano, L. L., & Tobar Quitiaquez, I. D. (2018). El cuerpo como territorio de las expresiones motrices y escenarios de resiliencia. *Expomotricidad*. 170—175.
- Calmels, D. (2016). El juego corporal. *Revista Lúdicamente*, 5(10), 1—9. ISSN: 2250-723x.
- Castillo Mayén, R., & Montes Berges, B. (2014). Análisis de los estereotipos de género actuales. *Anales de Psicología / Annals of Psychology*, 30(3). 1044—1060. <https://doi.org/10.6018/analesps.30.3.138981>
- Chilón Mori, A. M. & Ortega Vilca, M. T. (2019). *Estudio comparativo de las habilidades motoras finas y gruesas entre niños y niñas de 5 años - Huánuco 2017*. [Treball Final de Grau, Universidad Nacional Hermilio Valdizán] Repositorio Institucional Unheval. <https://hdl.handle.net/20.500.13080/4823>
- Cortés, P. & Moya, L. (2019). La psicomotricitat des d'una mirada interdisciplinària. *Infància: educar de 0 a 6 anys*, 223. 9—12. ISSN: 0212-4599.

- Coyne, S. M., Linder, J. R., Rasmussen, E. E., Nelson, D. A., & Birkbeck, V. (2016). Pretty as a Princess: Longitudinal Effects of Engagement With Disney Princesses on Gender Stereotypes, Body Esteem, and Prosocial Behavior in Children. *Child Development*, 87(6). 1909—1925.
- Delgado-Lobete, L., & Montes-Montes, R. (2017). Perfil y desarrollo psicomotor de los niños españoles entre 3 y 6 años. *Sportis. Scientific Journal of School Sport, Physical Education and Psychomotricity*, 3(3). 454—470. <https://doi.org/10.17979/sportis.2017.3.3.2002>.
- Díaz, E., Di Piero, A. i Rojas, E. (2016). *Cuerpos en movimientos. Jugando entre el disciplinamiento y la alegre rebeldía* [Arxiu PDF]. https://www.trabajosocial.unlp.edu.ar/uploads/docs/cuerpos_en_movimientos_jugando_entre_el_disciplinamiento_y_la_alegre_rebeldia_.pdf
- Federación de Asociaciones de Psicomotricistas del Estado Español (15 de febrer de 2024). *La psicomotricidad. ¿Qué és?*. <https://psicomotricistas.es/la-psicomotricidad/que-es/>
- Ferrer Pérez, V. & Bosch Fiol, E. (2013). Del amor romántico a la violencia de género. Para una coeducación emocional en la agenda educativa. *Profesorado. Revista de Currículum y Formación de Profesorado*, 17(1). 105—122. ISSN: 1138-414X. ISSN-e: 1989-639X.
- Fuentelsaz Gallego, C., Icart Isern, M^a. T. & Pulpón Segura, A. M^a. (2006). *Elaboración y presentación de un proyecto de investigación y una tesina*. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona. ISBN: 84-8338-485-X.
- Gala Valverde, A. (2018). Educación física y género: identidades hegemónicas y subalternas. *Anales del Museo Nacional de Antropología XX*, 22(20). 83—99. ISSN: 2340-3519.
- Gamundi Vilà, A., Rieres Alcolea, M. & Zaragoza i Domènech, C. (s.d.). *La psicomotricitat*. Institut Obert de Catalunya [Arxiu PDF]. https://ioc.xtec.cat/materials/FP/Recursos/fp_edu_m06_/web/fp_edu_m06_htmlindex/media/fp_edu_m06_u5_pdfindex.pdf
- García-Prieto, I. & Arriazu-Muñoz, R. (2020). Estereotipos de género en educación infantil. Un estudio de caso desde la perspectiva sociocultural. *Zero-a-seis*, 22(48). 4—30. ISSN-e: 1980-4512.
- González Correa, A. M^a. & González Correa, C. H. (2010). Educación física desde la corporeidad y la motricidad. *Hacia la Promoción de la Salud*, 15(2). 173—187. ISSN: 0121-7577.
- González González, C.S., Violant-Holz, V. & del Castillo-Olivares Barberán, J. M^a. (2023). Gender roles and gender stereotypes in childhood education: a pilot study. *Proceedings TEEM 2022: Tenth International Conference on Technological Ecosystems for Enhancing Multiculturality*, 19(21). 448—454. DOI: 10.1007/978-981-99-0942-1_46.
- Guevara Triana, J. A. & Rincón Ramos, J. O. (2018). *Coeducación corporal, una mirada no sexista del cuerpo en las prácticas educativas*. [Treball Final de Grau, Universidad Pedagógica Nacional]. Repositorio Institucional Universidad Pedagógica Nacional. <http://hdl.handle.net/20.500.12209/9312>.
- Guitart Aced, R. M. (2021). *Ser niña, ser niño: ¿Cuestión de género?* (Vol. 26, Familia y Educación). Grao. ISBN: 8418627581, 9788418627583.

- Halim M. L. & Lindner N. C. (2013). Gender Self-Socialization in Early Childhood. *Encyclopedia on Early Childhood Development*. <https://www.child-encyclopedia.com/gender-early-socialization/according-experts/gender-self-socialization-early-childhood>.
- Hamilton, P. & Dynes, R. (2023). From 'tiaras and twirls' to 'action and adventure'. Eliciting children's gendered perceptions of Disney characters through participatory visual methodology. *International Journal of Early Years Education*, 31(2). 482–501. <https://doi.org/10.1080/09669760.2022.2164259>.
- Hernández Sampieri, R., Fernández Collado, C. & Baptista Lucio, P. (2014). *Metodología de la investigación*. (6ª ed.). McGraw-Hill Education. ISBN: 978-1-4562-2396-0.
- Herranz Gómez, Y. (2018). Género en transformación, cuerpos en movimiento. *Anales del Museo Nacional de Antropología XX*, 22(20). 111—124. ISSN: 2340-3519.
- Horvorat, V., Babic, V. & Jenco Miholic, S. (2013). Gender Differences in Some Motor Abilities of Preschool Children. *Croatian Journal of Education*, 15(4). 959–980. DOI: 10.15516/cje.v15i4.862.
- Instituto Nacional de las Mujeres (2017). Roles y estereotipos de género, una forma de discriminación contra las mujeres. *Boletín*, 10(3). 1–2.
- Le Breton, D. (2018). *La sociología del cuerpo* (Vol. 99) (Castigani, H. Trad.). Ediciones Siruela. (Treball original publicat en 1992). ISBN: 8417624066, 9788417624064.
- Lesbegueris, M. (2014). *¡Niñas jugando! Ni tan quietas ni tan activas*. Editorial Biblos. ISBN: 978-987-691-221-1.
- (2021). *Géneros y psicomotricidad: las corporeidades en clave feminista*: (ed.) Editorial Biblos. ISBN: 9789876918800. E-ISBN: 9789876919180.
 - (2022). El juego desde la perspectiva de género. Nuevas posibilidades para pensar la clínica psicomotriz y la socialización de los niños, niñas y niñes. En M. Armus, (ed.). *Miradas y escuchas sensibles del jugar en las primeras infancias*. (pp. 114—131). Miño y Dávila. ISBN: 9788418929540. E-ISBN: 9788418929557.
 - (2024). *Notas sobre los vínculos corporales y el cuidado de la vida corporal en la infancia* [Arxiu PDF]. <https://continuemosestudiando.abc.gob.ar/contenido/notas-sobre-los-vinculos-corporales-y-el-cuidado-de-la-vida-corporal-en-la-primera-infancia/>
- Lips, H. (2020). *Sex and Gender: An Introduction, Seventh Edition*. Waveland Press. ISBN10: 1-4786-3956-3. ISBN13: 978-1-4786-3956-5.
- Macías Vélez, M. M. (2018). *Los juguetes infantiles y la incidencia en los roles de género*. [Treball Final de Màster, Universidad Técnica de Ambato]. Repositorio Universidad Técnica de Ambato. <http://repositorio.uta.edu.ec/jspui/handle/123456789/27608>
- Males Vasco, P. A. (2017). *Roles de género y juego simbólico en Educación Inicial* [Treball Final de Grau, Universidad Central del Ecuador]. <https://www.dspace.uce.edu.ec/server/api/core/bitstreams/711883f0-b055-42aa-8228-0ddbf63e642/content>
- Martínez Minguez, L. Forcadell, X. Heras, G., Bru, E., Llecha, M., Sánchez, C., Pérez, M. Anton, M., Moya, L. (2017). Psicomotricistas reflexionan sobre la educación por el movimiento. *Entre líneas: revista especializada en psicomotricidad*, 52(39). 5—13. ISSN: 1575-0841.

- Martínez Mínguez, L., Rota Iglesias, J. & Anton Rosera, M. (Coord.) (2017). *Psicomotricitat, escola i curriculum*. Octaedro. ISBN: 9788499219219.
- Mendoza Vera, R. M., & Tamayo Nieto, K. L. (2023). *Los roles de género en la expresión corporal y motriz en niñas y niños del subnivel 2 de Educación Inicial. Manual pedagógico* [Treball Final de Grau, Universidad de Guayaquil]. <http://repositorio.ug.edu.ec/handle/redug/67985>
- Morales, S. (2020). *¿Qué es, entonces, el género? / What, then, is gender?* [Arxiu PDF]. https://www.researchgate.net/publication/343658292_Que_es_entonces_el_genero_What_then_is_gender
- Navarro Patón, R. Lago Ballesteros, J., Arufe Giráldez, V., Sanmiguel Rodríguez, A., Lago Fuentes, C. & Mecías Calvo, M. (2021). Gender Differences on Motor Competence in 5-Year-Old Preschool Children Regarding Relative Age. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(6). 1—10. DOI: 10.3390/ijerph18063143.
- Noguera Machacón, L. M. & García Puella, F. (2013). Perfil Psicomotor en Niños Escolares: Diferencias de Género. *Ciencia e Innovación en Salud*, 1(2). 108—113. DOI: 10.17081/innosa.1.2.56.
- Ochoa-Martínez, P. Y., Hall-López, J. A., Piña, D. A., Alarcón, E. I. i Zúñiga, U. (2020). Análisis comparativo del grado de desarrollo de la coordinación motriz en niños y niñas de educación preescolar. *Cultura, ciencia y deporte*, 15(44). 277—283. ISSN: 1696-5043.
- Padrón González, V. & Pérez Luis, J. A. (2020). *El papel de la mujer en la enseñanza de la Educación Física en España: Diferencias de género* [Treball de Final de Grau, Universidad de la Laguna]. <http://riull.ull.es/xmlui/handle/915/19813>
- Pateti, Y. (2007). Escuela y corporeidad femenina: La cuestión del género en el desarrollo motor de la mujer. *Educere: Revista Venezolana de Educación*, 11(38). 455—460. ISSN-e: 1316—4910.
- Pineda Lizarazo, J. S. (2022). *Corporalidades decoloniales: Tejiendo saberes y sentires en la Educación Física* [Treball de Final de Grau, Universidad Pedagógica Nacional]. <http://repository.pedagogica.edu.co/bitstream/handle/20.500.12209/17523/Corporalidades%20decoloniales%20tejiendo%20saberes%20y%20sentires%20en%20la%20educaci%C3%B3n%20f%C3%ADsica%20-%20Johan%20Stick%20Pineda%20Lizarazo.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Real Academia Española (s.d.). Identidad de género. En *Diccionario de la lengua española*. Recuperat a 13 de febrer de 2024, de <https://dle.rae.es/identidad?m=form2#H3GpgYm>
- Sánchez, J. (2013). Paradigmas de investigación educativa: De las leyes subyacentes a la modernidad reflexiva. *Entelequia. Revista interdisciplinar*, 16(21). 91—102. ISSN-e 1885-6985.
- Sánchez, T. (2020). Sexo y género: una mirada interdisciplinar desde la psicología y la clínica. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, 143(40). 87—114. ISSN 0211-5735.
- Sanz Guzmán, C. (2016). *Identidades masculinas: estereotipos de género y participación en la educación física, la actividad física y el deporte*. [Tesi Doctoral, Universidad Complutense de Madrid]. <https://hdl.handle.net/20.500.14352/21498>.

- Secretaria de las Mujeres (2023). El impacto de los estereotipos y roles de género. *Boletín mensual "Ciudad de México, las mujeres y su contexto"*, 2(4). 1—4.
- Simbaña, M. P., Gonzalez, M. G., Merino, C. E. & Sanmartin, D. E. (2022). La expresión corporal y el desarrollo motor de niños de 3 años. *Retos de la Ciencia*, 6(12). 25—40. <https://doi.org/10.53877/rc.6.12.20220101.03>
- Sojo-Mora, B. (2020). El significado de la feminidad: estudio basado en relatos de vida de mujeres. *Revista Espiga*, 19(39). 46—62. ISSN: 1409-4002 2215-454X. <https://doi.org/10.22458/re.v19i39.2843>
- Stoller, R. J. (1994). *Sex and Gender. The Development of Masculinity and Femininity*. Taylor & Francis Group. ISBN: 978-0-946-439-03-4.
- Tipismana Romero, M. R. (2018). *Desarrollo psicomotor según género en preescolares de 4 años de la I.E.I. Nuestra Señora de las Mercedes – SMP- 2018*. [Treball de Final de Màster, Universidad César Vallejo]. <https://hdl.handle.net/20.500.12692/17456>
- Torres Castillo, L. J. (2023). *Cuerpo, arte e identidad en la infancia. Una propuesta pedagógica a través de la danza breaking* [Treball de Final de Grau, Universidad Pedagógica Nacional]. <http://hdl.handle.net/20.500.12209/19296>
- Universitat Autònoma de Barcelona (2024a). *Context social i gestió escolar* [Arxiu PDF]. <https://ddd.uab.cat/pub/procur/2023-24/g102007a2023-24iCAT.pdf>
- Universitat Autònoma de Barcelona (2024b). *Societat, família i escola* [Arxiu PDF]. <https://ddd.uab.cat/pub/procur/2023-24/g102006a2023-24iCAT.pdf>
- Yineth Ramírez, A. (2017). *La descolonización del cuerpo: un análisis desde la educación corporal por medio de la danza y el deporte* [Treball Final de Màster, Universidad Pedagógica Nacional]. <http://hdl.handle.net/20.500.12209/7817>

9. Annexos

9.1. Annex 1. Taules de resultats ampliades

Taula 5. Anàlisi d'articles d'investigació						
Autoria	Títol i any	País	Àmbit d'intervenció	Mostra	Mètode	Objectiu
Delgado-Lobete, L. & Montes-Montes, R.	<i>Perfil y desarrollo psicomotor de los niños españoles entre 3 y 6 años.</i> (2017)	Espanya	Àmbit escolar	Famílies de 218 infants entre 3 i 6 anys (mitjana d'edat=4,15 anys; 47,2% nens i 52,8% nenes); de sis centres educatius ubicats a Gijón, Oviedo i Avilés.	Es va determinar el desenvolupament psicomotor de la mostra mitjançant l'Escala Observacional del Desenvolupament en la seva versió breu (EOD-B). Es van analitzar les àrees de: afectivitat, motricitat-somàtica, senso-motricitat, motricitat manual, perceptivitat-motriu, comunicació, conceptuació-pensament.	“Conèixer el perfil i desenvolupament psicomotor dels infants espanyols de 3 a 6 anys” (p. 454).
Resultats	Les nenes van mostrar “un desenvolupament psicomotor significativament superior als nens ($p<0,05$; $p<0,01$)” (p. 454); sobretot pel que fa a la motricitat manual, conceptuació-pensament i afectivitat.					
González, C.S., Violant-Holz, V. & del Castillo-Olivares, J. M ^a .	<i>Gender roles and gender stereotypes in childhood education: a pilot study.</i> (2023)	Espanya	Àmbit escolar	8 centres d'Educació Infantil, ubicats a Tenerife, en què es van observar els nivells: 5-6	Es va fer servir una metodologia mixta que combinava dades quantitatives i qualitatives a partir de la pregunta: Existeixen diferències en les preferències de nens i nenes pels tipus de joc en	Entendre els comportaments i preferències de nens i nenes en relació amb els tipus de joc observats pels docents d'Educació Infantil.

				anys (4 centres), 4-5 anys (1 centre) i 3-4 anys (3 centres).	l'educació infantil?	
Resultats	Els nens prefereixen jocs d'aventures, d'acció i de carreres; mentre que les nenes escullen jocs més tranquils com ara: de literatura, de nutrició i de cura (cuina, cura de persones i animals).					
Horvorat, V., Babic, V. & Jenco, S.	<i>Gender Differences in Some Motor Abilities of Preschool Children.</i> (2013)	Croàcia	Àmbit escolar	227 infants (106 nens i 121 nenes) de 6,5 anys aproximada ment.	Es va fer un protocol de mesura de les capacitats motrius en tres dies consecutius en què es van observar als participants. Després es van analitzar les dades a través de "l'anàlisi multivariant de la variància (MANOVA) i l'anàlisi discriminant canònica" (p. 964).	Mesurar les diferències en les habilitats motores entre nens i nenes d'entre 6 i 7 anys; de les ciutats de Zagreb i Varazdin (Croàcia).
Resultats	Es pot concloure que les diferències de gènere observades en els valors de diverses variables per a l'avaluació de les habilitats motores de nens i nenes a aquesta edat estan, d'una banda, sota la influència significativa de la variabilitat interindividual de les característiques i capacitats biològiques i, per un altre, sota influències ambientals com l'estatus social (p. 968). "Els resultats d'aquesta recerca van mostrar que els nens d'aquesta edat són millors que les nenes en la majoria de les variables mesures que avaluen les capacitats motrius" (p. 969). "Els nens van aconseguir valors més alts en les variables influïdes pel mecanisme d'estructuració del moviment (coordinació corporal, agilitat) i pels mecanismes de regulació de la sinergia i el to (equilibri, precisió de llançament i punteria)" (p. 969). "També van obtenir resultats significativament millors que les noies en les proves que estan sota la influència dels mecanismes de regulació de la intensitat de l'excitació (força explosiva)" (p. 969).					

Males, P. A.	<i>Roles de género y juego simbólico en Educación Inicial.</i> (2017)	Equador	Àmbit escolar	62 infants (31 nens i 31 nenes) d'edat compresa entre els 4 i 5 anys.	Anàlisi a través d'una enquesta dirigida a la família, una altra enquesta dirigida al personal docent que treballa en l'aula i l'observació de diverses sessions de joc simbòlic.	Analitzar els rols de gènere presents en el joc simbòlic d'infants d'Educació Infantil de 4 i 5 anys.
Resultats	Els rols de gènere continuen presents en el joc simbòlic de nens i nenes. Les nenes reproduïen accions associades històricament al gènere femení (jocs de cuina, neteja de la llar, maquillatge i rol de mare). A més, prefereixen espais que representin la llar i demostrin conductes de delicadesa, dolçor i passivitat. Els nens, en canvi, representen accions relacionades amb el rol masculí com ara: l'autoritarisme, la valentia i la força. Prefereixen jugar en espais oberts i representen jocs d'esport. També destaquen els jocs de cotxes, lluites, representació de guerrers, bombers i constructors, entre d'altres.					
Navarro, R. Lago, J., Arufe, V., Sanmiguel, A., Lago, C. & Mecías, M.	<i>Gender Differences on Motor Competence in 5-Year-Old Preschool Children Regarding Relative Age.</i> (2021)	Espanya	Àmbit escolar	232 infants de cinc anys (57,8% nens i 42,2% nenes) de diferents centres educatius de Galícia (Espanya).	Es va utilitzar la versió adaptada del Movement Assessment Battery for Children-2 (MABC-2) per avaluar tres habilitats motrius: destresa manual, apuntar i atrapar; i l'equilibri. Es van analitzar aquestes en funció del gènere i el semestre de naixement.	"Avaluar les diferències en la competència motriu entre nens i nenes de cinc anys i investigar l'existència de l'efecte de l'Edat Relativa (RAE)" (p. 1).
Resultats	Les nenes van obtenir millors resultats que els nens pel que fa a l'habilitat en motricitat fina i equilibri.					
Noguera, L. M. & García, F.	<i>Perfil Psicomotor en Niños Escolares: Diferencias de Género.</i> (2013)	Veneçuela	Àmbit escolar	389 nens i nenes entre 4 i 8 anys dels quals un 60,2% correspondria	Es va fer servir la Bateria Psicomotriu (BPM) de Vítor Da Fonseca i, a partir d'aquesta, es va fer una avaluació d'entre 30-40 min en què es van observar 7	Descriure l'estat del perfil psicomotor segons gènere en la població escolar compresa entre els 4 i els 8 anys.

				a al sexe femení i el 39,8% era de sexe masculí. La mitjana d'edat va ser de 5,5 anys.	àrees psicomotrius: Equilibri, estructuració espaciotemporal, lateralitat, noció del cos, motricitat fina, motricitat global i tonicitat.	
Resultats	Els resultats mostren diferències significatives en les destreses psicomotrius entre nens i nenes. Es van obtenir millors resultats en les nenes pel que fa a l'equilibri (44,9%) i la motricitat fina (44,9%); mentre que els nens destacaven en l'estructuració espaciotemporal, la tonicitat i la lateralitat.					
Ochoa-Martínez, P. Y., Hall-López, J. A., Piña, D. A., Alarcón, E. I. & Zuñiga, U.	<i>Análisis comparativo del grado de desarrollo de la coordinación motriz en niños y niñas de educación preescolar.</i> (2020)	Mèxic	Àmbit escolar	179 nens i nens d'entre 4 i 5 anys matriculats en jardins infantils de la ciutat de Mexicali, Baixa Califòrnia, Mèxic. D'aquests, 87 eres nens, i 92 eres nenes.	Es van dividir en dos grups diferenciant entre nens i nenes; i, partir d'un estudi descriptiu comparatiu, es va fer servir com a instruments d'avaluació l'inventari de desenvolupament Battelle; el qual va ajudar a discriminar la coordinació motriu gruixuda, fina i total.	Comparar la coordinació motriu fina, la coordinació motriu gruixuda i la coordinació total per gènere entre nens i nenes de preescolar.
Resultats	Existeixen clares diferències en les capacitats motrius entre nens i nenes, destacant amb major habilitat motriu tan gruixuda, com fina; els nens, per sobre de les nenes.					
Tipisman a, M. R.	<i>Desarrollo psicomotor según género en preescolares de 4 años</i>	Perú	Àmbit escolar	Van participar 62 nens i 50	Es va fer un estudi descriptiu comparatiu a través del test TEPSI i, a partir d'aquest, es	Determinar les diferències en el nivell de desenvolupament

	de la I.E.I. <i>Nuestra Señora de las Mercedes.</i> (2018)			nenes, sumant un total de 112 infants de quatre anys de la I.E.I. "Nuestra Señora de las Mercedes" en San Martin de Porres (Perú).	van categoritzar les observacions en tres nivells: Normal, en risc i en retard. D'aquesta manera es va tenir constància de les diferències en el desenvolupament psicomotriu entre nens i nenes.	psicomotor segons gènere entre preescolars de quatre anys de la Institució Educativa Inicial "Nuestra Señora de las Mercedes" en San Martin de Porres.
Resultats	El gènere femení destaca en el nivell de normalitat respecte al gènere masculí, sent d'un 43,8% en les nenes i d'un 40,2% en els nens. Pel que fa a la destresa en coordinació, de nou el gènere femení destaca amb un 42% sobre els nivells de normalitat, enfront del gènere masculí, que resulta un 35,7%. Es conclou que sí que existeixen diferències en el nivell de desenvolupament psicomotor pel que fa a la coordinació, entre nens i nenes.					

Taula 6. Anàlisi de diferents fonts bibliogràfiques

Autoria	Títol i any	País	Tipologia de documentació (1)	Tipologia de documentació (2)
Arboleda, R.	<i>Las expresiones motrices y la construcción de ciudadanía: Una reflexión desde las experiencias significativas.</i> (2010)	Colòmbia	Recerca	Article de revista
Indicadors	El moviment ha registrat en el cos parteix de la història individual i col·lectiva, ha deixat allí empremtes que possibiliten la lectura i interpretació. D'una altra banda, han adquirit un significat i es converteixen d'aquesta manera en símbols que			

	comuniquen per mitjà del cos (p. 16). "Els símbols corporals són culturals i participen en la construcció de paràmetres gestuals de comportament social" (p. 16). Les expressions motrius, que es manifesten per mitjà del cos, penetren esferes complexes del subjecte i de la col·lectivitat, tenen un arrelament social i la seva lògica interna està lligada als valors que comporta el context social. No només són reflexos de l'entorn sinó que intervenen en les diferents dinàmiques que acompanyen a la societat i a la cultura en què s'inscriuen. Són, doncs, productores i producte (p. 16). "Les expressions motrius articulen, per mitjà del cos en moviment, dimensions com la societat, la salut, la sexualitat, l'estètica, la identitat, l'ètica, la qual cosa els confereix un lloc de preferència en la consolidació de l'estructura social actual" (p. 17).			
Avendaño, A. G., Hurtado, E. B. & Rodríguez, C. E.	<i>Estereotipos de género en torno a los cuerpos que circulan en la clase de Educación Física, una mirada desde los estudiantes.</i> (2023)	Bogotá	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	"Qui no posseeix una respectiva habilitat se li feminitza, subordina i apareixen expressions amb sentit negatiu . . . en les quals s'afirma que les dones són menys hàbils" (p. 60). "Els homes es troben davant una realitat que reforça la idea del seu protagonisme, valentia, domini i superioritat respecte a les dones, les quals es troben expectants i dominades, afermant la imatge de la dona dòcil i obedient" (p. 61). "Els cossos senten i participen de manera diferent en la classe d'educació física i, a més, que les relacions són influïdes per estereotips corporals" (p. 64).			
Brown, C. S., Biefeld, S. D., & Tam, M. J.	<i>Gender in Childhood.</i> (2020)	Anglaterra	Recerca	Article
Indicadors	Extret de Else-Quest et al., (2006, p. 14): Va haver-hi una diferència de gènere relativament gran en el control de l'esforç, ja que			

	les nenes van demostrar un millor control de l'esforç que els nens, els quals van ser millors en el maneig i la regulació de la seva atenció, i van anar moderadament millor en la inhibició dels seus impulsos. Extret de Else-Quest et al. (2006, p. 14): També va haver-hi una petita, però significativa diferència de gènere en el plaer d'alta intensitat i en els nivells generals d'activitat, de tal manera que els nens van demostrar més plaer en les activitats d'alta intensitat i van tenir nivells generals d'activitat més alts que les nenes (p. 14). "Les noies mostren una expressió d'emocions lleugerament més freqüent que els nois" (p. 14). "Les proves suggereixen que els nois mostren majors índexs d'agressivitat que les noies en alguns contextos, però no en tots" (p. 14). "Una metaanàlisi de les diferències de gènere en l'agressió va investigar 273 estudis amb 197 grandàries d'efecte i va trobar que el 88,8% de les grandàries d'efecte indicaven que els nens eren més agressius que les nenes" (p. 14). Segons Fabes et al., 2003; Maccoby (1998): "Les nenes solen participar en jocs menys actius físicament, juguen en grups més petits i juguen més prop dels adults que els nens" (p. 16). Aquesta fase està marcada per una rigidesa d'aparença altament femenina entre les nenes que prioritza el comportament i els objectius centrats en l'aparença, fins i tot a costa del moviment actiu i agentiu (és a dir, és difícil jugar activament amb vestits de volants) (p. 27).			
Burbano, L. L. & Tobar, I. D.	<i>El cuerpo como territorio de las expresiones motrices y escenarios de resiliencia.</i> (2018)	Colòmbia	Recerca	Article de revista
Indicadors	El cos-territori, com a construcció social, és l'escenari de les expressions motrius, que s'expressa i se suporta sobre relacions socials, a més de ser un espai de trobada i de diàleg amb l'altre que permet moure o dinamitzar les pràctiques culturals dels grups socials (p. 172). Entenem el cos com a unitat física i mental, on s'ententeixen les emocions, les passions, els sentits, els sentiments, els símbols i els conceptes, en un horitzó que és històric i cultural. El cos és, en si mateix, un sistema de símbols, una construcció social de poder i coneixement, on conflueixen els discursos socials (p. 173).			

Calmels, D.	<i>El juego corporal.</i> (2016)	Argentina	Divulgació científica	Article de revista
Indicadors	"El fet de jugar, així com l'ensomni, són poderosos nutrients de la imaginació" (p. 2). "Jugar permet als nens accedir al "com sí", introduir-se en la ficció, desenvolupar la imaginació" (p. 2). "En jugar el nen posa fora, expressa, mostra els seus temors, i al mateix temps troba les eines per a reduir les pors, controlar-los, donant-li un lloc, posant-li un nom i practicant accions per a mitigar-los" (p. 4). "El nen porta a una forma activa, com és el fet de jugar, allò que va viure passivament" (p. 4). En jugar hi ha construcció de corporeïtat, perquè tant l'exploració i el domini dels objectes, com la possessió d'un personatge que augmenta o redueix les possibilitats d'acció i expressivitat, es materialitzen en el inter-joc d'actituds posturals, gestos, mirades, contactes, pràxies i la construcció d'un rostre que es renova en múltiples semblants en concordança amb l'entonació de la veu (p. 5). "El camp de l'expressivitat es materialitza en les manifestacions corporals i és en elles que el cos es presenta en la seva màxima llibertat expressiva" (p. 5).			
Díaz, E., Di Piero, A. & Rojas, E.	<i>Cuerpos en movimientos. Jugando entre el disciplinamiento y la alegre rebeldía.</i> (2016)	Argentina	Divulgació	Article
Indicadors	"Les disposicions del nostre cos no són ingènues ni casuals, sinó productes de relacions de poder desiguals i opressores, travessades per estereotips determinats i construïts històricament" (p. 4). "Els cossos, en jugar, es disposen de certa manera, deixant entreveure allí, les relacions de gènere, adultistes, normatives i colonials" (p. 4). "Els jocs . . . estan constituïts per regles instituïdes, que no escapen de la lògica de reproducció de les relacions socials de poder generacionals, de gènere i classe" (p. 5).			

	Hi ha una divisió genèrica dels jocs, a partir dels quals s'estableixen aquells destinats exclusivament per a nens (resultants els treballs que requereixen força, el que és viril, confrontatiu, competitiu, etc.) i a nenes (ancorat a allò que és domèstic, privat, estètic i en les pràctiques de cura, representada en una figura submissa, passiva i sotmesa) (p. 5).			
Ferrer, V. & Bosch, E.	<i>Del amor romántico a la violencia de género. Para una coeducación emocional en la agenda educativa.</i> (2013)	Espanya	Recerca	Article de revista
Indicadors	"Als nens . . . se'ls ha orientat cap a l'acció, cap a l'exterior, al macrosocial i la independència" (p. 107). "A les nenes . . . les hi ha orientat cap a la intimitat, l'interior, al microsocial i la dependència" (p. 107). Entre els mandats de la masculinitat estarien la idea de ser racional, autosuficient, controlador i proveïdor, tenir poder i èxit, ser audaç i resolutiu, ser segur i confiat en si mateix, no qüestionar-se a si mateix o a les normes i ideals grupals (p. 110). "D'alguna manera, els mandats de gènere masculins inclouen no posseir cap de les característiques que se'ls suposen a les dones i contrapesar aquestes amb els seus oposats" (p. 110). "Entre els mandats de la feminitat estarien: el seu paper com a cuidadora i responsable del benestar d'altres/as . . . ; el seu (suposada) predisposició a l'amor . . . ; el seu paper com a mares . . . ; i el seu aspecte físic" (p. 111).			
Gala, A.	<i>Educación física y género: identidades hegemónicas y subalternas.</i> (2018)	Espanya	Recerca	Article de revista
Indicadors	La masculinitat(es) hegemònica(s) queda institucionalitzada a través dels esports dominants. El futbol podria servir com a exemple de dispositiu de normalització de la masculinitat hetero centrada, on el cos es pren com a màquina de rendiment productiva (p. 89). Parlant de la masculinitat: "és fàcilment observable la prevalença a la insensibilitat, la duresa i l'ocultació d'afectes en moltes de les interaccions que es donen a l'«aula»" (p. 93). "Com a producte d'aquesta homofòbia latent, el nen . . . regula el contacte físic i la intimitat amb altres companys nois" (p.			

	93-94). El cos de l'alumnat queda així permès o limitat, amb unes certes parts vàlides i adequades i altres que se silencien, degraden o prohibeixen, donant lloc a una lògica de la jerarquització de les parts del cos . . . com poden ser els glutis (p. 94).			
Guevara, J. A. & Rincón, J. O.	<i>Coeducación corporal, una mirada no sexista del cuerpo en las prácticas educativas.</i> (2018)	Colòmbia	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	Els nens, homes, aquests que en la classe corren, escupen, van al pis sense vehemència i competeixen, aquests que s'apoderen del material didàctic i del pati de pràctiques, són ells els que li posen la cara al sol, cares que presenten una mescla entre suor i greixum, homes als quals se'ls ha inculcat la llei del més fort (p. 30). Les nenes, dones, aquelles que durant les pràctiques d'aquest espai corren de forma lenta i una mica descoordinada, les mateixes que romanen més pendents del seu pentinat i el seu maquillatge que dels continguts de la classe, les que no perden oportunitat per a seure i descansar una mica, les que s'oculten del sol i li corren a la pluja, dones color rosa posseïdores d'un sense nombre de qualitats i habilitats que prefereixen ocultar-les perquè així li ho ha ordenat la societat (p. 30).			
Halim M. L. & Lindner N. C.	<i>Gender Self-Socialization in Early Childhood.</i> (2013)	Califòrnia	Recerca	Article d'enciclopèdia
Indicadors	"A partir dels divuit mesos, els nens tenen un coneixement dels estereotips de gènere que augmenta en quantitat i complexitat al llarg del desenvolupament" (p. 3). "El coneixement dels nens sobre el gènere els motiva a ser similars als del seu mateix gènere i alhora distingir-se dels de l'altre gènere" (p. 3). "Amb aquesta informació construïda i consolidada, els nens aprenen a actuar d'acord amb els estereotips de gènere" (p. 19). "La primera infància és una època de "rigidesa de gènere" en el comportament i les creences. Els nens d'aquesta edat eviten cada vegada més les joguines estereotipades per gènere i es vesteixen cada vegada més de forma estereotipada" (p. 3).			

Herranz, Y.	<i>Género en transformación, cuerpos en movimiento.</i> (2018)	Espanya	Recerca	Article de revista
Indicadors	"Idees, creences, normatives i exigències culturals estructuren indirectament el nostre cos, governen el seu creixement . . . , la seva presentació . . . i la seva expressió (posicions corporals, moviments, llenguatges, signes emocionals permesos o no, etc.)" (p. 115). "Els ideals corporals, magnificats per la publicitat i la indústria de bellesa, són interioritzats i influeixen en la construcció de la corporalitat i en la mateixa identitat subjectiva" (p. 116). Els homes ocupen l'espai amb seguretat, com si els pertanyés, amb moviments amplis i fermes; les dones, en canvi, tendeixen a ocupar menys espai, a estar més pendents de les mirades alienes, de no molestar, de caminar amb precaució per alguns espais, evitar uns altres, etc. (p. 117). "Els moviments del cos en l'espai expressen emocions i actituds" (p. 117). En el sistema heteropatriarcal en el qual ens hem educat, algunes emocions se'ns han permès als cossos-dona (por, tristesa), unes altres no (agressivitat, ràbia, empipament) i altres s'han fomentat (l'amor romàntic, amor-fusió, vergonya, sacrifici, la culpa) (p. 117). "En els cossos-home s'han permès unes emocions (agressivitat) i altres no (por), unes altres s'han fomentat (la valentia, l'afirmació)" (p. 117). "Aquestes «emocions de gènere» s'expressen en el cos i es cristal·litzen en actituds corporals complementàries que ens posicionen en la vida d'una determinada manera, en una estructura de relació de poder de rols oposats" (p. 117). "Actituds dels adults, del que s'espera de nosaltres com a dones i com a homes, van contribuir a aquest modelatge del nostre cos i de les nostres emocions des de la infància primerenca" (p. 118). "Els cossos-dona hem après a baixar la mirada, a enfonsar el pit, a retirar-nos, a ocupar poc, a no expandir-nos, a ser delicades, silencioses, a la submissió" (p. 118). "Des de la infància es coarten els moviments bruscos i expansius en les nenes. La principal limitació . . . es refereix a la			

	postura" (p. 118). "Amb aquesta limitació de postures i moviments la nena perd confiança en el seu cos, la qual cosa és perdre la confiança en si mateixa, i això més tard es manifestarà en timidesa, inseguretat, baixa autoestima i dependència" (p. 118). "Els cossos-home han après a mirar al capdavant o a mirar des de dalt, a treure pit, a expandir-se, a ocupar, a ser bruscos, a afirmar-se, en poder" (p. 118). Aprenen aviat a no mirar-se en el mirall, a no mostrar les seves emocions, a amagar-les en una cuirassa, a no reconèixer-les, a desconnectar-se del món emocional" (p. 118). Els cossos creixen i es desenvolupen acomodant-se als mandats de gènere i el gènere delimita el seu desenvolupament, uniformant-los o provocant ferides invisibles que coarten moviments i generen actituds que fixen el nostre caràcter amb rigidesa. La fixació del caràcter es dona en el cos, en la postura, en l'actitud corporal i es farà amb biaix de gènere (p. 120). "El cos també és el lloc de contestació contra els mandats culturals i on es produeixen totes les transformacions de gènere de cada persona" (p. 120).			
Le Breton, D.	<i>La sociología del cuerpo.</i> (2018).	França	Divulgació científica	Llibre
Indicadors	"La corporalitat humana com a fenomen social i cultural, com a matèria simbòlica, com a objecte de representació i imaginació" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 1). "Les activitats físiques de l'ésser humà s'hi emmarquen en un conjunt de sistemes simbòlics" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 3). "A través de la seva corporalitat, l'home fa del món la mesura de la seva experiència, transformant-la" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 3). "El cos està constantment produint significat, inserint d'aquesta manera a l'ésser humà en un espai social i cultural determinat" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 3).			

	"L'infant està originalment disposat a interioritzar i reproduir els trets físics particulars de qualsevol societat humana" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 4). "En néixer, l'infant és una suma infinita de disposicions antropològiques que només la immersió en el camp simbòlic, és a dir, la relació amb els altres, li permet desplegar" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 4). "Els fets i els gestos de l'infant s'emboquen en aquest <i>ethos</i> que origina les formes de la seva sensibilitat, la seva gestualitat, les seves experiències sensorials, i que, per tant, delinea l'estil en la seva relació amb el món" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 5). "El cos existeix en la totalitat dels seus components gràcies a l'efecte combinat de l'educació rebuda i els processos d'identificació que han conduït a l'individu a assimilar els comportaments del seu entorn" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 6). "L'expressió corporal és socialment adaptable" (Secció de "la condició corporal", paràgraf 7).			
Lesbegueris, M.	<i>¡Niñas jugando! ni tan quietas ni tan activas.</i> (2014)	Argentina	Divulgació científica	Llibre
Indicadors	Citant a Pierre Bourdieu (2010): Gestos com encreuar-se de braços o cames, baixar la mirada i somriure prudentment, fer passos curts, bellugar el maluc, pestanyejar seguit, gesticular amb les mans, acariciar, etc. no només distingeixen un particular mode de funcionament del cos femení sinó que constitueixen significants amb valor simbòlic que connoten tancament, dependència, seducció, submissió, gràcia, contenció, afectivitat (p. 36). "L'«arbitrari cultural» dominant necessitarà que la lògica viril masculina de conquesta, apropiació i fortlesa es faci veure amb gestos, accions i actes. Mantenir-se alçat, endurir-se, tallar, lluitar, enfrontar-se, ocupar espais d'acció" (p. 37). "Sobre el tònic-emocional s'inscriu una de les primeres presentacions, representacions i símbols entorn del gènere" (p. 58). "Hi ha accions, gestos, paraules, imatges, símbols i mites que donen sentit a les expressions tòniques . . . Molts estereotips comencen operant sobre la tonicitat i les emocions" (p. 59). "Que les nenes siguin més emotives, més tovetes, més passives . . . que els nens; que es destaquin en el camp de les habilitats			

	manuals no és conseqüència ni del caràcter natural de les emocions, ni de les seves condicions innates, sinó de les convencions socials i culturals i de les pràctiques de criança que modelen els comportaments esperables per a cada gènere” (p. 59). “Són els cossos els que encarnen a través de les manifestacions corporals (gestos, actituds, posturals, accions, formes de contactar, mirar, escoltar, emetre la veu) els rols i els comportaments esperables per a cada gènere i és a través dels jocs com aquests rols i comportaments s'incorporen i reproduïxen en un ordre social i històric determinat” (p. 74).			
Lesbegueris, M.	<i>Géneros y psicomotricidad: Las corporeidades en clave feminista.</i> (2021)	Argentina	Divulgació científica	Llibre
Indicadors	Si pensem en el plor d'un bebè –com una de les emocions més originals de l'humà– i en les seves maneres de resolució tònica podem inferir que aquí ja comença a organitzar-se una tonicitat diferenciada en funció del gènere i de les representacions, els símbols i les accions que s'inscriuen sobre ella (p. 47). Les expressions de gènere –la masculinitat i la feminitat– i fins i tot l'ambigüitat de gènere o les dissidències sexe-genèriques s'encarnen a través de les diverses manifestacions corporals: les modalitats de contactar, gesticular, emetre la veu, construir rostres, mirades, actituds posturals i portar els imaginaris socials i les significacions culturals construïdes sobre la diferenciació sexuada dels cossos (p. 106). "El gènere sentit i corporitzat no és el gènere assignat" (p. 109). "Guerrers, monarques, superherois, representants del món masculí, remarquen la necessitat de corporitzar la lògica estereotipada de producció viril a través d'actituds, postures, gestos, accions i actes de conquesta i dominació" (p. 129). Sabem que el cos no és el de la recepció passiva de mandats i inscripcions, sinó aquell que en les seves manifestacions expressa i reinterpreta, la qual cosa la cultura li ha llegat a través dels seus costums i tradicions (p. 255).			
Lesbegueris, M.	<i>El juego desde la perspectiva de género. Nuevas posibilidades para pensar la clínica psicomotriz y la socialización de los niños, niñas y niñas.</i> (2022)	Espanya/ Argentina	Divulgació científica	Capítol de llibre

Indicadors	"El gènere . . . permet pensar les dimensions de poder . . . sociohistòric, que es manifesten a partir de la diferenciació sexuada dels cossos" (p. 119). "Els jocs corporals porten relats i significacions imaginàries amb efecte de veritat, que normalitzen les condicions de productivitat dels cossos" (p. 124). "El significant (és a dir, la cultura, la llengua, el desig dels pares, l'exercici de la funció materno-paterna) inscriu sobre els cossos la seva possibilitat de funcionament i de joc" (p. 125). "L'experiència lúdica-corporal s'estructura apel·lant a relats existents que s'actualitzen/modifiquen en la pràctica lúdica mateixa" (p. 127).			
Lesbegueris, M.	<i>Notas sobre los vínculos corporales y el cuidado de la vida corporal en la infancia.</i> (2024)	Argentina	Divulgació científica	Article
Indicadors	"Cos com a territori d'afectació . . . com a lloc sensible, advertint que allí nia la història dels nostres afectes, les nostres passions, plaers i desitjos" (p. 9). "La mirada, l'escolta, la rostritat, la veu pròpia no s'adquireixen per estimulació ni per l'exercici de les funcions, sinó que representen la instància «yoica» de la subjectivitat en la posada corpòria i relacional amb les altres persones" (p. 10). "En la infància, les performativitats de gènere s'encarnen i multipliquen al costat de les possibilitats de joc i d'expressió lúdic corporal, on es parodien i resignifiquen les normes de gènere dominants" (p. 17). "Mentre es juga, s'imita un relat o un codi que s'amalgama amb altres programes narratius inherents a un mode particular de sentir la vida de relació" (p. 17). "A més, s'explora, s'autopercep i reconeix la mateixa corporeïtat com allò que se sent i viu en termes de plaer i alegria" (p. 17). "Pensar el joc des de la perspectiva de gènere(s) implica analitzar les maneres de poder i subordinació, més o menys implícites i jeràrquiques, que es reproduïxen dins de les pràctiques i escenaris lúdics" (p. 18).			

	"El desig de "ser" i de "fer" integra en el camp ficcional tant les identifications amb personatges, rols i escenes idealitzades com les performances i imitacions, és a dir, les possibilitats d'assajar formes de corporització generalitzades" (p. 19). "Com més estereotips de gènere apareixen en els jocs, més es reproduïxen les normes binàries de gènere sustentades en la ideologia de la divisió sexual del treball i la idea del joc com a "preparació per a la vida adulta"" (p. 19). "Alguns mandats de gènere dirigits cap a les nenes s'orienten cap a la «passivització» dels seus cossos i la seva «reïficació estètica» com a únic destí lúdic, unit als rols feminitzats reproductius vinculats al món domèstic i maternal" (p. 19). "Els mandats de gènere cap als nens homes s'orienten cap a l'enduriment i l'activitat del cos, sent els rols masculinitzats productius, en relació amb la lluita i la competència" (p. 19). Podem trobar-nos també amb nenes i nens que, en els seus jocs, performativitzen citacions inusuals en la cadena de repeticions; ja sigui a partir de les seves expressions dissidents sexe-genèriques, o per les particularitats en la constitució de les seves manifestacions corporals, expressant formes que s'allunyen dels cànons de la normativitat hetero capacitista i de la colonització estètica de l'aparença. Alguna cosa de la seva corporeïtat no només queda "per fora" del comunament "esperable", sinó que comença a ser mesurat en termes d'incapacitat, mal funcionament, alteració, problema, iniciant el camí de la medicalització i estigmatització de les seves identitats (p. 20).			
Macías, M. M.	<i>Los juguetes infantiles y la incidencia en los roles de género.</i> (2018)	Equador	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	"Més o menys als dos anys, els nens són conscients de les diferències físiques entre els nens i les nenes" (p. 56). Abans de complir els tres anys, els nens poden diferenciar les joguines que usen normalment els nens i les nenes i comencen a jugar amb nens del seu propi gènere en activitats identificades amb aquest gènere. Per exemple, una nena pot gravitar cap a les nines i jugar a la caseta. Per contra, un nen podria participar en jocs més actius i gaudir els soldats de joguina, blocs i camions de joguina (p. 56). "Als tres anys, la majoria dels nens s'identifiquen fàcilment, sigui com a nen o nena" (p. 56).			
Mendoza, R. M., &	<i>Los roles de género en la expresión corporal y motriz en niñas y niños del subnivel 2 de Educación Inicial.</i>	Equador	Recerca	Publicació acadèmica

Tamayo, K. L.	<i>Manual pedagógico.</i> (2023)			
Indicadors	La competència motriu va lligada a les habilitats motrius necessàries per a la supervivència, el fet que les dones no desenvolupin la seva competència motriu a plenitud les fa més vulnerables i posa en risc la seva vida (p. 37). Una dona que desenvolupa les capacitats del moviment: la coordinació, l'orientació espaciotemporal, l'equilibri, l'estructuració de l'esquema corporal, la força i resistència musculars, la resistència cardiorespiratòria, la velocitat, la flexibilitat i l'agilitat, és una persona més competent per a qualsevol situació vital (Fontecha, 2016; p. 37).			
Padrón, V. & Pérez, J. A.	<i>El papel de la mujer en la enseñanza de la Educación Física en España: Diferencias de género.</i> (2020)	Espanya	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	Des de sempre s'ha imposat un repertori motor tant per a la figura de l'home com per a la figura de la dona; en aquest cas, en el primer predomina la força, el contacte corporal, el desplaçament, etc., mentre que en la motricitat de la dona predomina la flexibilitat, l'equilibri, els desplaçaments no tan bruscos (p. 12). "Els alumnes . . . faran un ús estès de l'espai limitat, mentre que les alumnes ocuparan l'espai restant per a emprar aquest temps en activitats que potser ni guardi relació amb les pràctiques motrius que abasta la matèria" (p. 17). "Els espais compartits cohibeixen la lliure manifestació de les capacitats de les alumnes, ja que són les més perjudicades en el seu desenvolupament" (p. 17).			
Pineda, J. S.	<i>Corporalidades decoloniales: Tejiendo saberes y sentires en la Educación Física.</i> (2022)	Colòmbia	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	"És des del cos on es teixeix no només el coneixement sinó la totalitat de la vida a través de pràctiques corporals que permeten experimentar unes altres maneres diverses de dir i sentir el cos i el moviment" (p. 66).			

Sanz, C.	<i>Identidades masculinas: estereotipos de género y participación en la educación física, la actividad física y el deporte.</i> (2016)	Espanya	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	"El cos és una representació de la sexualitat i la sexualitat es reflecteix en el cos" (p. 60).			
Yineth, A.	<i>La descolonización del cuerpo: un análisis desde la educación corporal por medio de la danza y el deporte.</i> (2017)	Colòmbia	Recerca	Publicació acadèmica
Indicadors	Des de la infància . . . se'ns ensenya a comportar-nos dins d'uns cànons determinats, des de com saludar, a què hem de jugar, quins esports practicar d'acord amb el gènere, és així com de qualsevol forma i en qualsevol moment de la vida de les persones sense importar la seva edat o condició social es disciplina aquests cossos (p. 64). "Si bé la preocupació per l'aspecte físic, l'autoimatge i la sobrevaloració del cos afecta tant homes com dones, és en aquestes últimes sobre les quals s'exerceixen majors pressions socials" (p. 66). "Els nens es divertien amb cops, s'empenyien, s'hi halaven, es perseguien corrent, etcètera. Les nenes, per part seva, romanien molt més atentes a les indicacions, eren més ordenades i jugaven de forma "més passiva"" (p. 72).			